

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Iztok Strgar

UPORI PROTI TURKOM NA BALKANU V XIX. STOLETJU

Diplomsko delo

Ljubljana, 2007

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Iztok Strgar

Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

UPORI PROTI TURKOM NA BALKANU V XIX. STOLETJU

Diplomsko delo

Ljubljana, 2007

*Zahvaljujem se svojemu mentorju docentu doktorju Damijanu Guštinu za nesebično
in strokovno pomoč.*

*Iskrena hvala tebi, najdražja Tatjana, ker si mi ves čas študija stala ob strani, me
bodрила, v najtežjih trenutkih pa pomagala in verjela v moj uspeh.*

*Posebna zahvala gre tebi, dragi Žan Žak, da si mi s svojo mladostno razigranostjo in
igrivostjo dajal dodatno energijo ter se veselil z mano ob uspehih.*

Hvala vsem, ki ste mi pomagali.

Iztok

Upori proti Turkom na Balkanu v XIX. stoletju

Osmanska oblast se je od sredine XIV. stoletja nezadržno širila na Balkanskem polotoku. Turški osvajalci, ki so se po narodnosti in veri ločili od pokorjenih ljudstev, so morali svojo oblast nasloniti na močno vojaško organizacijo. Z oslabitvijo imperija so podjarmljeni balkanski narodi pridobili samozavest, zato so si z upori želeli izboriti neodvisnost. Veriga uporov se je pričela z začetkom XIX. stoletja ter še dodatno razjedala načeto osmansko cesarstvo; Srbija 1804 in 1815, Grčija 1821, Bosna in Hercegovina 1875, Bolgarija 1876. Boj uporniških vojsk ni bil lahek, kajti za svojim nasprotnikom so zaostajali tako v oborožitvi, izurjenosti, številčnosti, kot v vojnih izkušnjah. Želja po svobodi je bila tista, ki je prevesila tehtnico na njihovo stran. V obdobju številnih uporov, ki so temeljili na zahodni ideji nacionalnih držav, se je osmanski vojaški mehanizem vedno težje ohranjal pri življenju.

Ključne besede: osmanski imperij, upori, Balkan.

Uprisings against the Turks in the Balkans in the 19th century

From the middle of the 14th century the Ottoman Empire spread increasingly on the Balkan peninsular. The Turkish conquerors whose nationality and religion set them apart from the conquered nations maintained their dominance by strong military organisation. With the weakening of the empire the conquered nations in the Balkans gained confidence and attempted to fight for independence through uprisings. A sequence of uprisings started at the beginning of the 19th century and these additionally contributed to the downfall of the already weakened empire: in 1804 and 1815 in Serbia, in 1821 in Greece, in 1875 in Bosnia and Herzegovina and in 1876 in Bulgaria. The uprising armies fought with difficulty because they were inferior in arms, training and numbers as well as they lacked military experience. However, it was the desire for freedom that kept them in advantage. The days of the Ottoman military mechanism were thus numbered in the period of numerous uprisings which were based on the Western idea of national states.

Keywords: the Ottoman empire, uprisings, the Balkans.

KAZALO

UVOD	7
2. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR	9
2.1 OPREDELITEV PREDMETA PROUČEVANJA	9
2.2 CILJI PROUČEVANJA	9
2.3 HIPOTEZE	10
2.4 UPORABLJENA METODOLOGIJA	10
2.5 TEMELJNI POJMI	11
3. NASTANEK, RAZVOJ IN OSLABITEV OSMANSKEGA IMPERIJA	13
3.1 NASTANEK OSMANSKEGA IMPERIJA	13
3.2 RAZVOJ OSMANSKEGA IMPERIJA	13
3.3 OSLABITEV OSMANSKEGA IMPERIJA	15
4. POMEN BALKANA ZA TURČIJO	18
4.1 OPREDELITEV BALKANA	18
4.2 VZROKI ZA PRIHOD TURKOV NA BALKAN	18
4.3 VZHODNO VPRAŠANJE	19
4.3.1 <i>EVROPSKE SILE IN TURKI</i>	20
4.3.1.1 RUSIJA	20
4.3.1.2 FRANCIJA	21
4.3.1.3 VELIKA BRITANIJA	22
4.3.1.4 AVSTRIJA	23
4.3.1.5 ITALIJA	24
4.3.1.6 NEMČIJA	24
5. VZROKI IN OKOLIŠČINE VSTAJ BALKANSKIH NARODOV PROTI TURKOM V XIX. STOLETJU	26
5.1 VELIKA KRIZA TURČIJE NA PREHODU IZ XVIII. V XIX. STOLETJE	26
5.2 POLOŽAJ SRBOV POD TURČIJO KONEC XVIII. IN V ZAČETKU XIX. STOLETJA	27
5.2.1 <i>PRVI SRBSKI UPOR</i>	28
5.2.2 <i>DRUGI SRBSKI UPOR</i>	32
5.3 GRŠKA VOJNA ZA NEODVISNOST 1821	35
5.3.1 <i>VZROKI ZA REVOLUCIJO V GRČIJI</i>	36

5.3.2 GRŠKA REVOLUCIJA 1821	36
5.3.2.1 PRVA STOPNJA	37
5.3.2.2 DRUGA STOPNJA	37
5.3.2.3 TRETJA STOPNJA	38
5.3.2.4 ČETRTRA STOPNJA	39
5.4 BOSANSKO HERCEGOVSKI UPOR PROTI TURKOM	40
5.4.1 ZAMETKI UPORA	41
5.4.2 UPOR	41
5.5 BOLGARSKI BOJ ZA NEODVISNOST IZPOD TURKOV	46
5.5.1 ZAMETKI REVOLUCIJE	46
5.5.2 APRILSKA VSTAJA	47
5.5.3 RUSKO TURŠKA VOJNA 1877 – 1878	49
6. PRIMERJAVA UPOROV PO VOJAŠKIH DEJAVNIKIH	51
6.1 TURŠKA VOJSKA NA PRAGU XIX. STOLETJA	51
6.2 SRBSKA VOJSKA IN OBOROŽITEV	55
6.3 GRŠKA VOJSKA IN OBOROŽITEV	58
6.4 VOJSKA BOSNE IN HERCEGOVINE TER NJENA OBOROŽITEV	59
6.5 BOLGARSKA VOJSKA	61
6.6 PRIMERJAVA OKOLIŠČIN UPOROV	63
6.6.1 SRBIJA	63
6.6.2 GRČIJA	64
6.6.3 BOSNA IN HERCEGOVINA	64
6.6.4 BOLGARIJA	64
6.7 PRIMERJAVA VOJSK, OBOROŽITVE IN TAKTIKE	65
7. VERIFIKACIJA HIPOTEZ IN ZAKLJUČEK	68
8.VIRI	71
8.1 MONOGRAFIJE	71
8.2 SLOVARJI, ENCIKLOPEDIJE IN LEKSIKONI	72
8.3 INTERNET	72
8.4 SEZNAM SLIK	75

UVOD

Osmanska oblast se je od sredine XIV. stoletja nezadržno širila na Balkanskem polotoku. Do srede XV. stoletja se je v spopadu med krščanskimi in osmanskimi silami še nekako vzdrževalo ravnotežje. Od srede XV. stoletja pa do prvih desetletji XVI. stoletja je večina balkanskih držav že prišla pod turško oblast.

Po krizi v osmanskem cesarstvu, ki jo je izzval poraz z Mongoli pri Angori leta 1402, je prišlo do notranje konsolidacije in izhod velikega obračuna je zatem postal jasen (Voje 1992: 1). Osmanska država je tako prerasla v velesilo, njen vpliv pa se je čutil daleč preko državnih meja.

Z razvojem fevdalnega sistema se je omejevala moč posameznih vladarjev. Dinastični spori, rivalstvo med fevdalnimi gospodi, verski konflikti in socialne napetosti so slabili in drobili že tako načeto stabilnost držav. Le te so bile pod močnim pritiskom osmanske ekspanzije, njihov prodor so lahko le kdaj pa kdaj zadržale, niso pa ga mogle učinkovito zaustaviti.

Ko so Turki trkali na vrata srednje Evrope, se je v zahodnih državah pojavila zamisel o organiziranju križarske vojne proti Turkom. Posamezni vladarji so sicer pristajali, da se vključijo v protiturško zvezo, vendar v primeru, če bi s tem rešili spor ali problem v lastni državi. Celo papeška kurija je namenjala nekaj sredstev za protiturške akcije, toda v upanju, da preko cerkvene unije, ki je bila svečano proglašena v Firencah leta 1439, okrepi svoj vpliv v vzhodni in jugovzhodni Evropi.

Od XVI. do XVIII. stoletja so bile dežele jugovzhodne Evrope pod oblastjo treh velikih sil: osmanskega imperija, habsburške monarhije in Beneške republike. Zunaj oblasti treh velesil so bile le Dubrovniška republika, kneževini Vlaška in Erdelj (madžarsko ime za Transilvanijo), ki pa so imele do Turkov tributarne obveznosti.

Vpliv Beneške republike je bil omejen le na ozek pas ozemlja ob Jadranskem morju in le deloma na prebivalstvo v sosednjih deželah. Poleg tega je imela velik vpliv v pomorstvu Sredozemlja. Spremembe v osmanskem imperiju in habsburški monarhiji ter razmerje med njima so na balkanska ljudstva vplivale mnogo bolj kot na

prebivalstvo v sosednjih deželah. V XVI. stoletju je bila osmanska država močnejša, v XVII. stoletju sta se po moči začeli izenačevati. V XVII. stoletju je tako prenesla habsburška monarhija, po porazih Turčije, bojišče na južno stran Save in Donave, na Balkan. Napredovanje in nazadovanje tako ene kot druge velesile od XVI. do XVIII. Stoletja, je odločalo o mnogih največjih dogodkih v življenju balkanskih ljudstev, zlasti Srbov in Hrvatov. Močno zavrti in od Habsburžanov zožena državnost Hrvaške in Ogrske, kakor tudi omejenost Dubrovniške republike na majhno ozemlje, so ovirali razvoj balkanskih ljudstev v času, ko se je v Evropi razvijal kapitalizem in ustvarjala buržoazna družba. Od padca pod turško oblast do konca XVII. stoletja je bila večina balkanskih ljudstev ločena od evropskega razvoja (Voje 1994:182).

Velik del balkanskih dežel je bil daljši ali krajši čas pod oblastjo osmanske države. Nekatere (Srbija, Bosna in Hercegovina, Črna Gora) so bile pod njeno oblastjo preko 400 let, Makedonija in Bolgarija pa celo preko 500 let. Pokrajine severno od Save in Donave ter v Dalmaciji so morale priznavati turško oblast več kot stoletje in pol.

Turški vpadi so od XV. do XVII. stoletja zajeli tudi preostalo Hrvaško in slovenske dežele. Vplivi osmanskega cesarstva so se tako razširili do skrajnih zahodnih etničnih meja južno slovanskega prostora.

Dolgotrajna turška vladavina je močno vplivala na življenje ljudstev v balkanskih predelih. V Bosni in Hercegovini, Makedoniji, na Kosovu in Metohiji ter v Bolgariji se vidi vpliv, ki ga je zapustila turška vladavina, še danes. Odražala se je predvsem v zunanjem videzu mest, islamskih kulturnih spomenikov, v uporabi orientalskih izrazov in v običajih prebivalstva. Najvidnejša posledica stoletne turške vladavine je številno muslimansko prebivalstvo, v vzhodnih in osrednjih balkanskih predelih, posebno v Bosni in Hercegovini (Voje 1994: 183).

2. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 OPREDELITEV PREDMETA PROUČEVANJA

Predmet preučevanja v diplomskem delu so upori proti Turkom na Balkanskem polotoku. Preučeval sem upore, ki so se dogajali na balkanskih tleh proti osmanskemu imperiju, vse od začetka turškega prodiranja na Balkan proti koncu XIV. stoletja, tako v času, ko je bil osmanski imperij na višku svoje moči, kot tudi takrat, ko je turška moč pričela upadati, do končne osvoboditve balkanskih narodov izpod turške oblasti v začetku XX. stoletja.

Posebno pozornost sem posvetil uporom in vstajam ljudstev na Balkanskem polotoku v XIX. stoletju, ki so pomenili konec turške vladavine v balkanskih državah in njihovo osamosvojitve.

2.2 CILJI PROUČEVANJA

Cilj preučevanja je analizirati potek bojev in ugotoviti prednosti in slabosti turške vojske v primerjavi z vojskami takratnih balkanskih držav. Prav tako poskušam ugotoviti, kako je to vplivalo na izid bojev.

Najprej predstavim nastanek, razvoj in oslabitev osmanskega imperija. V tem poglavju predstavim izvor in razvijanje osmanske države, vključno z osvajalnimi pohodi. V zadnjem podpoglavju pa navedem razloge za njeno oslabitev.

V nadaljevanju analiziram pomen osvojitve Balkanskega polotoka za turški imperij, tako v smislu geostrateškega in geopolitičnega pomena, kot tudi vpliv na razvoj Turčije in držav pod njeno oblastjo.

Ker je bilo življenje pod turško oblastjo vse težje, izkoriščanje ljudi vedno bolj brutalno in nasilno, nadaljnja analiza zajema vzroke in okoliščine vstaj balkanskih narodov proti Turkom v XIX. stoletju.

V osrednjem poglavju svoje naloge izvedem primerjalno analizo uporov, ki zajemajo predvsem vojaške dejavnike, kot so vzroki za nastanek uporov in vstaj ter njene

posledice, oborožitev tedanjih vojska, velikost in udeležba sil ter seveda taktika in strategija uporniške in turške vojske.

Zaključek je namenjen posledicam spopadov, obenem pa v njem potrjujem oziroma zavračam hipoteze.

2.3 HIPOTEZE

Hipoteza 1: Na slabitev osmanskega imperija so vplivali tako zunanji dejavniki, kot so to bile vojne s sosednjimi državami in notranji dejavniki, razpad timarsko-spahijskega sistema.

Hipoteza 2: Neznosno izkoriščanje podrejenih balkanskih narodov in njihova porajajoča se nacionalna zavest sta bili pomembni podlagi uporov in vstaj proti Turkom na Balkanu v XIX. stoletju.

Hipoteza 3: Zaradi boljše oborožitve in izurjenosti turške vojske, so odporniške vojske uporabljale predvsem gverilsko obliko oboroženega boja.

2.4 UPORABLJENA METODOLOGIJA

Ugotovitve v diplomskem delu temeljijo na analizi sekundarnih virov.

Pri preučevanju so bile uporabljene naslednje metode:

- z metodo analize in sinteze vsebine in interpretacijo relevantnih pisnih virov ter s historiografsko metodo kritike virov, sem analiziral dokumentacijo in ostale dostopne vire,
- s primerjalno metodo sem primerjal načine uporov in vstaj proti Turkom,
- deskriptivna (opisna) metoda, s pomočjo katere sem pojasnil temeljne pojme,
- z metodo abstrakcije pa sem izločil za nalogo irelevantne vsebine.

2.5 TEMELJNI POJMI

Janičar: Pripadnik pehote, ki je bila ustanovljena kot stalna vojska osmanskih vladarjev že v XIV. stoletju. Janičarske vrste so popolnjevali po posebnem sistemu krvnega davka sultanu med krščanskim prebivalstvom, islamiziranimi Bošnjaki in Albanci (Simoniti 1990: 209).

Pašaluk: V turškem cesarstvu največja upravno teritorialna enota, katere upravitelj je bil neposredno podrejen Porti. Pašaluk se je delil na sandžake. V času največjega obsega v XVI. in XVII. stoletju je imela Turčija 28 pašalukov, na ozemlju bivše Jugoslavije so bili beograjski, bosenski, budimski in rumelijski pašaluk (Leksikon Cankarjeve založbe 1984: 713).

Porta: Ime za osrednje oblastne organe (vlado) v osmanski državi (Simoniti 1990: 210).

Džihad: Islamska sveta vojna (Matuz 1992: 199).

Raja: V fevdalni razredni razdelitvi osmanskega cesarstva, je bil to pretežno podrejen del ljudi, pretežno kmečko prebivalstvo, nemuslimani in muslimani, ki so morali plačevati obvezne dajatve (krajevne takse) (Vojna enciklopedija 7; 1974: 690).

Spahija: Fevdalec, ki je prejemal dohodke od svoje posesti proti obvezi, da se udeležuje vojnih pohodov osebno in s sorazmernim številom džebelij¹, kot je bila velikost njegove posesti (Babič 1959: 1187).

Veliki vezir: Vodja celotne državne uprave v islamskih državah (Matuz 1992: 203).

Vezir: Najvišji dostojanstvenik v državni upravi islamskih držav (Matuz 1992: 203).

Taktika: Je teorija in praksa priprav in izvajanja bojev ter borb na kopnem, morju in v zraku. Taktika išče najprimernejše kombinacije borb (v okviru boja), s čimer uresničuje cilje, ki jih postavlja operatika (Lubi 2005: 5).

¹ Turška lahka oklepna konjenica, ki je bila del spahijske vojske.

Bojna morala: V vojski je zavest o potrebi in nujnosti borbe, kot tudi sposobnost in moralno – politična pripravljenost vojske (ljudstva, prebivalstva, državljanov), da izvršujejo svoje naloge, še posebno vojne. Morala v vojni je še posebej močno izražena skozi globoko prepričanje ljudi v pravičnost ciljev, za katere se borijo in odločenosti, da tudi v največji nevarnosti in težavah izsilijo zmago. Ni je mogoče konkretno izmeriti, ker je vedno rezultat odnosov med več dejavniki, ki jo opredeljujejo. Vojne izkušnje jo postavljajo med najpomembnejše razloge za uspeh v boju. Kvaliteta vojaka, kot so strokovnost, vojne izkušnje, fizična moč, ipd., ne morejo nadomestiti pomanjkanja volje in elana za boj in odločnost, da se izbojuje zmaga. Na drugi strani pa lahko visoka bojna morala v veliki meri nadomesti določene nekvalitete, pomanjkljivosti enot ali vojske v celoti, do določene stopnje pa tudi materialno – tehnično in številčno podrejenost (Vojna enciklopedija 5; 1972: 578).

Bataljon: Je vojaška enota, ki ima v svojem sestavu od tri do pet čet ali baterij; poveljuje ji podpolkovnik, poveljniki čet, ki so podrejeni bataljonskemu poveljniku pa so navadno stotniki ali majorji (Vojni leksikon 1981: 51).

Brigada: Je združena taktična enota rodov kopenske vojske. V njenem sestavu so dva do pet bataljonov, enote za podporo, poveljevanje in zveze, inženirstvo ter zaledna oskrba. Usposobljena je za bojno delovanje v vseh razmerah, samostojno ali v sestavu divizije. Glede na sestavo in opremo je lahko pehotna, gorska, alpska, padalska, artilerijska, oklepna, mehanizirana, partizanska, brigada mornariške pehote, itd. V mnogih armadah je to najmanjša enota za samostojno bojevanje. Vodi jo polkovnik ali brigadir (Vojni leksikon 1981: 72).

Čiftčija: Je podložni kmet, tlačan na čiftluku (kmečka posest), do katerega si je nekdo drug pridobil lastniško pravico (Babič 1959: 1182).

Hajduki: Naziv se je pojavil s prihodom Turkov v jugovzhodno Evropo in izhaja iz turške besede haydud (svojejav, odpadnik). Turki so vse tiste odpadnike, ki niso spoštovali zakonov poimenovali hajduki (Vojna enciklopedija 3; 1972: 384).

3. NASTANEK, RAZVOJ IN OSLABITEV OSMANSKEGA IMPERIJA

3.1 NASTANEK OSMANSKEGA IMPERIJA

Osmanska država se je razvila iz bejluka (emirata), ki je nastal skupaj z ostalimi bejluki po padcu seldžuške države in prodiranju Turkov čez bizantinsko mejo v zahodno Malo Azijo konec XIII. stoletja. Kot vazalni bejluk² je bil pod vrhovno oblastjo zahodno mongolske države Ilhanovičev. Osmanska dinastija izvira iz plemena Kai, enega izmed plemen Turkov Oguzov. Del tega plemena se je pod vodstvom Ertugrula naselil južno od srednjega toka reke Sakarije. Za časa vlade Ertugrulovega sina emirja Osmana (po njem ime osmanski Turki), ustanovitelja dinastije, se je bejluk utrdil v bivši bizantinski pokrajini Bitiniji in znatno razširil meje (Voje 1992: 13).

3.2 RAZVOJ OSMANSKEGA IMPERIJA

Za časa Orhanove vlade (naslednik emirja Osmana) se je osmanska oblast razširila ne le v Mali Aziji, ampak se tudi utrdila okoli Galipolija in Odrina na Balkanskem polotoku. Takrat so nastali prvi temelji osmanske države, ki je postala neodvisna sredi XIV. stoletja. Za Murata se je utrdila turška oblast v dolini Marice, osvojena je bila južna Makedonija in pred koncem njegove vlade zavzet Solun.

Prodiranje osmanskih Turkov na Balkan je bilo za razvoj osmanske države največjega pomena. Turški osvajalci, ki so se po narodnosti in veri ločili od pokorjenih ljudstev, so morali svojo oblast nasloniti na močno vojaško organizacijo. Na evropsko ozemlje so vdrl v znamenju boja zoper nevernike in tudi oblast nad pokorjenimi ljudstvi so izvajali v imenu islama. Sultan Murat je v svojih pismih poudarjal, da so osvojena zemlja božja in, da je on kot božji namestnik podaril turškim poveljnikom zemljišča, ki so jih imeli v osvojenih deželah (Babić in drugi 1959: 20).

Za časa vlade Muratovega sina Bajezita je osmanska država postala velesila. Sultan Bajazit imenovan Blisk (Jildirim) je razširil meje osmanske države skoraj po vsej Mali Aziji, priključil ji je srednjo in severno Makedonijo ter osvojil Bolgarijo, Tesalijo in vzhodno polovico Grčije, vse do Aten in Peloponeza. Ko je razbil bejluke in utrdil

² Seldžuška kneževina v Mali Aziji.

oblast v evropskem delu Turčije, je sultan Bajezit začel z odločnimi ukrepi, da bi ustvaril močno vojaško in centralizirano državo.

Po bitki pri Angori (današnji Ankari) je bil Bajezit ujet, in je v ujetništvu kmalu umrl. Dinastična kriza, ki je v osmanski državi sledila angorskemu porazu, je bila razrešena šele leta 1413. S pomočjo balkanskih vazalov je Mehmed I., Bajezitov sin, pri Čamurliji premagal brata Muso. Tako je bila dosežena enotnost azijskih in evropskih osmanskih posesti. Osmanska država se je tedaj utrdila v Mali Aziji, vzdržala je pomorsko vojno z Benečani in razširila svojo oblast na obalo srednje Albanije. Z izbruhom kmečkih uporov pod vodstvom šejka Bedredina, bivšega Musovega kazaskerja³ in njegovih učencev, je nevarnost pred slovanskimi gibanji podrejenih in obubožanih množic, strnila večino turških fevdalcev okoli sultana Murata II., s čimer je utrdil svojo oblast. Tridesetletna Muratova vlada je bila po končanih dinastičnih bojih izpolnjena z bitkami, neuspešnim obleganjem Beograda in Kroje, z boji v Albaniji, vpadi v Morejo in Transilvanijo, z zavzetjem Soluna in Janine ter razširjanjem ozemlja v Mali Aziji (Voje 1994: 185).

Izjemne vojaške uspehe je dosegel Muratov naslednik Mehmed II. Osvajalec. Leta 1453 je osvojil Carigrad in ga spremenil v prestolnico osmanske države. Razširil je osmansko oblast skoraj po vsem Balkanskem polotoku in po vsej Mali Aziji.

Vladavina Bajezita II. se je začela z uporom njegovega brata Džema in končala z zmago sina Selima. Le ta je prinesla razširjenje ozemlja v Moreji in v balkanskih pokrajinah ter spravila v vazalno odvisnost Moldavijo.

Selim I. Surovi je začel vlado z načrtnim preganjanjem šiitov, kar je izzvalo vojno s Perziji. Osmanska oblast se je pod njegovo vlado razširila do Bitlisa in Mosula na vzhodu, po zmagi nad Mameluki pa še nad Sirijo in Egiptom. Za časa Selimovega sina Sulejmana II. Zakonodajalca se je osmanski imperij razširil na Azerbajdžan in Mezopotamijo na vzhodu, Hedžas in Jemen v Arabiji, Tripolitanijo in Alžirijo v severni Afriki, na večji del Ogrske in vazalno kneževino Transilvanijo v Evropi. V tej dobi je

³ Vrhovni vojni sodnik in načelnik sodstva.

dobila končne oblike družbena in državna ureditev. Osmanski Turki so postali vodilna država v muslimanskem svetu (Voje 1994: 186).

3.3 OSLABITEV OSMANSKEGA IMPERIJA

Od konca XVI. stoletja do konca XVIII. stoletja je osmanski imperij doživljal vedno večjo krizo družbene in državne ureditve. Vzrok pešanja osmanske države je bila kriza gospodarskih temeljev države, proces razslojevanja njene vojaško fevdalne zgradbe, zlasti pa njenega timarskega sistema, na katerem je bila zgrajena moč in veličina države. Ta sistem je temeljil na naturalnem gospodarstvu. Z razvojem denarnih odnosov pa je prišel pod njihov vpliv tudi timar. Moral se je vključiti v denarno gospodarstvo in tako začel propadati. Zaradi tega razkroja se je država pogrezala v gospodarsko krizo, obenem pa tudi v krizo vojaške moči (Voje 1994: 242).

Zastoj v ozemeljskem širjenju države je povzročil, da se je zemljiški fond omejil, kar je vplivalo na gospodarsko, moralno in vojaško moč spahij. Zaradi neprestanih izdatkov za vojno, dohodki niso mogli kriti njihovih potreb, povrhu tega so spahiji umirali v mnogih vojnah. Od smrti Sulejmana II. do leta 1592 se je njihovo število prepolovilo.

Zaradi redkejših vojaških uspehov je odpadel tudi dotok vojnega plena, ki je bil glavni vir bogatitve vladajočega razreda, predvsem janičarjev in spahij. Janičarji so se iz predvsem vojaške organizacije začeli vedno bolj spreminjati v politično organizacijo. Odločilno so vplivali na izbor vezirjev ali celo sultanov. Sultani so postali odvisni od svoje telesne straže, janičarjev, s čimer je začela njihova neomejena oblast bledeti. Kadar jim sultani zaradi finančne krize niso mogli dajati dodatnih finančnih sredstev (bakšiša), so se začeli upirati.

K pešanju osmanskega imperija so mnogo prispevale tudi sile, ki so se tedaj oblikovale v Evropi. Razvoj kapitalističnih odnosov je prinesel pomembne izume in odkritja v znanosti in tehniki. Številne vojne so pospešile napredek vojaške tehnike. Turčija je zaostajala za razvojem gospodarstva, ker je uvedbo kapitalističnih oblik gospodarstva preprečila islamska fevdalna miselnost. Razen v Solunu ni bila nikjer v

osmanski državi uvedena manufakturna oblika proizvodnje. Neprestane vojne Turčije s sosednjimi državami, napredek vojne tehnike in nov način vojskovanja, je terjal povečanje vojske, s tem pa tudi sredstva za njeno vzdrževanje in za vojskovanje samo. Izredno se je povečalo število najemniške vojske, katera je imela nizko bojno moralo.

Število plačanih vojakov in stroški zanje so se v kratkem času povečali za več kot dvakrat. Na razpad državnih financ pa je vplivalo tudi to, da je vrednost denarja neprestano padala, cene pa so rasle. Ko se je hotela vlada rešiti iz finančne krize, se je vedno pogosteje zatekala k temu, da je dajala državna posestva in dohodke v dolgoročni zakup. To je vodilo v razkroj in razbijanje državnih posestev ter sultanskih domen. Takšni državni ukrepi so pospešili vdor trgovsko–oderuškega kapitala v turško gospodarstvo. Največji lastniki tega kapitala so bili fanarioti (Grki, ki so živeli v Fanaru, predelu Istanbula) in Judje. Posledica tega je bila gospodarska slabitev turškega fevdalnega sistema in bujen razcvet korupcije (Voje 1994: 243).

Ko je turško cesarstvo zavladovalo nad prostranim ozemljem, ki je bilo bogato z žitom, živino in drugimi surovinami, na drugi strani pa se je v zahodni Evropi v XVI. in XVII. stoletju naglo razvijala manufaktura, je pomenila Turčija za evropske trgovce privlačno tržišče.

Turško gospodarstvo je bilo prizadeto tudi zato, ker se je zaradi primitivnega načina izkoriščanja zelo zmanjšala proizvodnja zlata in srebra v sicer donosnih rudnikih. Osmanska država je izgubljala svoje zlato in srebro, ker je morala zahodnoevropsko manufakturno blago plačevati v trdni valuti, hkrati pa so upadli nakupi tradicionalnega, vzhodnega blaga. Z razvojem blagovne menjave je tako rasla vloga denarja, ki pa je odigral znatno vlogo v mestnem gospodarstvu in izzval krizo timarskega sistema. Zaradi denarne krize se je poslabšal položaj kmetov, spremenili so se agrarni odnosi. Raja⁴, ki so ji na različne načine jemali zemljo, se je spreminjala v čiftčije (podložnike). Najlažje in največ so trgovali s posestvi, ki jih je bilo mogoče zamenjati, dedovati, darovati in prodajati. Takšne zemlje so bile rajinske baštine (Voje 1992: 101).

⁴ Delovni sloj osmanske države, kmetje, ki so dolgovali »gospodarju zemlje« po zakonu določene dajatve. V balkanskih deželah dobi izraz raja v XVIII. stoletju predvsem pomen za »krščansko prebivalstvo«.

Osmanska država se je na različne načine trudila, da bi denarno krizo prebrodila tudi na račun raje. To je dosegla z brezobzirnim povečevanjem in pobiranjem starih davkov ter dajatev, poleg tega pa uvajala še nove.

V XVII. stoletju se je z razpadanjem timarskega sistema proces čiflučenja znatno razširil, v XVIII. stoletju pa je postal glavna značilnost turškega fevdalnega sistema. Nasprotje med kristjani in muslimani se je vedno bolj zaostrovalo. Vsi kristjani v osmanskem imperiju so bili izenačeni in so se spreminjali v rajo. Ker so bili čifčije v glavnem raja, je v XVIII. stoletju beseda raja začela pomeniti izključno krščansko prebivalstvo. Zaradi tega se je večal odpor podrejenih ljudi proti turški oblasti.

Osmansko državo so ob vstopu v XVII. stoletje razjedali številni upori in vstaje, še posebno v vzhodnih pokrajinah imperija (1583 vstaja na Krimu, vstaja Druzov v Siriji, upori v Anatoliji, hajduška gibanja na Balkanu). Ti upori so slabili moč države, saj država vse do kretske vojne ni mogla začeti nikakršne osvajalne vojne, temveč se je morala boriti zoper notranje neredne in za ohranitev že pridobljenih postojank in prestiža (Voje 1992: 102).

4. POMEN BALKANA ZA TURČIJO

4.1 OPREDELITEV BALKANA

Balkan je zgodovinsko in zemljepisno ime, ki opisuje jugovzhodno Evropo. Področje obsega približno 550.000 km². Zemljepisno je to Balkanski polotok, ki ga obkrožajo Jadransko morje, Jonsko morje, Egejsko morje, Marmarsko morje, Črno morje ter morski ožini Bospor in Dardanele. Običajno se za balkanske države štejejo Albanija, Bosna in Hercegovina, Bolgarija, Grčija, Hrvaška, Makedonija, Srbija, Črna gora, Romunija in evropski del Turčije okoli Carigrada. Ime regije izvira iz drugega imena za gorovje Stara Planina, ki se razprostira od osrednje Bolgarije v vzhodno Srbijo, samo ime »Balkan« pa ima koren v turškem izrazu za goro (http://sl.wikipedia.org/wiki/Balkanski_polotok).

4.2 VZROKI ZA PRIHOD TURKOV NA BALKAN

Za turška osvajanja so značilna izkoriščanja notranje slabosti balkanskih držav, zlasti njihovo fevdalno razdrobljenost: postopno osvajanje ene države ali ene pokrajine za drugo, uporaba sistema priznanja turške vrhovne oblasti, kot pripravljalne stopnje za dokončno pokoritev, rušenje gospodarskega temelja posameznih pokrajin s plenilnimi pohodi posebnih oddelkov, izkoriščanje in izvajanje notranjih bojev fevdalcev ter pridobivanje zaveznikov iz njihovih vrst z obljubljanjem osebnih pravic, ustanavljanje novih spahijev, pridobivanje posameznih slojev prebivalstva, predvsem pastirskih skupin za vojaško službo v posebnih pomožnih oddelkih, agitiranje pri podložnikih za ugodnejše pogoje pod turškim fevdalnim sistemom ali ustrahovanje s pustošenjem ali odvajanjem v suženjstvo (Babič in drugi 1953: 310).

Iz male osmanske kneževine pod oblastjo Murata I. se je razvila velika država, ki je leta 1389 v času sultanove smrti zavzemala več kot 206.000 km². Zato ni čudno, da je vladar od takrat imel naziv sultan. Zaradi hitrega in velikega povečanja države, je bilo nujno izboljšati notranjo organizacijo (Matuz 1992: 30).

V času nenehnih vojn osmanskega cesarstva je pridobitev novega ozemlja imela za imperij velik pomen. Z osvajalnimi vojnami se je krepil imperij. Pridobival je nova ozemlja, kjer je pobiral davke. Pridobival je tudi nove vojake (janičarje) ter vzpostavljaj svojo upravo s fevdalnim sistemom in vojaško organizacijo. To je turškemu imperiju prinašalo dohodke, s katerimi so v njem živeli in se razvijali. Veliko

osmansko cesarstvo je na drugi strani ustvarjalo vedno večje stroške, zato je potreba po širjenju in zavzemanju novih ozemelj postajala vse večja.

Potem, ko so Turki osvojili Balkanski polotok, so na njem tudi zagospodarili. Osvajalnih vojn skorajda ni bilo več, še vedno pa so vpadali v sosednje pokrajine. Pomembno so vplivali na razvoj gospodarstva v Dalmaciji in kontrolirali trgovino, ki se je odvijala na temu delu Balkana. Velik pomen so za osmansko cesarstvo predstavljale tudi rodovitne pokrajine, kjer so predelovali hrano.

4.3 VZHODNO VPRAŠANJE

Izraz vzhodno vprašanje (The Eastern Question) zajema probleme XIX. stoletja, ki so izvirali iz šibkosti turške države. Le ti so slabili moč osmanskega imperija. Lord Morley povzema vzhodno vprašanje kot »neukrotljivo in prepleteno zmešnjavo konfliktnih interesov, tekmovanja ljudstev in antagonistične oz. sovražne vere« (<http://www.thecorner.org/hist/europe/east-qtn.htm>).

V začetku XIX. stoletja sta se zgodila dva pomembna dogodka, ki sta močno vplivala na notranje razmere na Balkanu. Prvi je bil uvod v nov družbeni in ekonomski razvoj. Drugi pa se je nanašal na porast posredovanja zunanjih političnih sil.

Če pogledamo zgodovino mednarodnih razmerij na Balkanu v XIX. stoletju, naletimo na razmere, pri katerih stari stili diplomacije naletijo na nove sile, posebno po letu 1878, ko je raslo tekmovanje med Avstrijo in Rusijo, Avstrijo in Srbijo ter Srbijo in Bolgarijo, itd. in vse do krize leta 1914.

Vzhodno vprašanje se je vrtelo predvsem okoli enega vprašanja in sicer, kaj se lahko zgodi na Balkanu, če in, ko bo izginil osmanski imperij kot temeljno politično dejstvo jugovzhodne Evrope (<http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect10.htm/>)?

Specifični problemi, ki so spremljali osmanski imperij so bili:

1. Turki so bili azijska oz. orientalska sila, ki je gospodarila na evropskem ozemlju. Razlikovali so se tako po družbenih navadah, kot po veroizpovedi, prav tako jih evropski kristjani niso hoteli sprejeti kot sebi enakovredne. To se je sicer deloma spremenilo leta 1856 (krimska vojna), ko sta na stran osmanskega imperija stopili tako Francija kot Velika Britanija.

2. Turki so slabo vladali milijonom kristjanov. Ogromen mehanizem uprave je temeljil na pogostih nesoglasjih v imperiju, svojim podložnikom pa so vladali s precejšnjo neučinkovitostjo in strogostjo.
3. Občasno so izbruhnile vstaje, ki so se dogajale zaradi nesmiselnih in krivičnih pravil. Postopoma so podjarmljena ljudstva organizirala boje za neodvisnost. Prva velika vstaja je bila v Srbiji leta 1804 (prva srbska vstaja).
4. Vladajoča elita ni imela učinkovitega odgovora na probleme, ki so bili v imperiju.
5. Razmerje, ki bi moralo vladati med evropskimi silami, Turki in njihovim imperijem, ni bilo nikoli določeno. Boj za prevlado je postal resen, ko se je Rusija dogovarjala za razdelitev osmanskega imperija, najprej z Avstrijo leta 1781 in nato s Francijo marca 1801.
6. Turški odnosi z balkanskimi ljudstvi so bili slabi. Interes in načrt Turkov je vključeval širjenje osmanskega imperija zaradi naraščanja notranjih in zunanjih stroškov. Ker sta bila industrija in gospodarstvo slabo razvita, so le z nadaljnjim osvajanjem in s pobiranjem davkov na novih ozemljih lahko polnili svoj proračun.

4.3.1 EVROPSKE SILE IN TURKI

Poleg Turkov je bilo še šest velikih sil, ki so v XIX. stoletju imele pomembno vlogo na Balkanu: Rusija, Velika Britanija, Francija, Avstrija z Ogrsko, Italija in Prusija (z Nemčijo). Ko so te velike sile sklenile kompromise, so utrdile svoje položaje kot članice »Skupne Evrope«. To je bil sporazum, ki je bil sklenjen 13. julija 1878 na kongresu v Berlinu in pod katerim so si velike države uresničevale interese s pravico do nadzorovanja balkanskega ozemlja, bodisi z vojno ali mirom.

4.3.1.1 RUSIJA

Interes Rusije je bil usmerjen k temu, da postane najbolj pomembna sila ob morebitnem turškem propadu, če bi se ji takrat pokazala priložnost za pridobitev njenega ozemlja. V vzhodni Evropi in na Balkanu so bili interesi drugih držav nezdružljivi z ruskimi interesi. Rusija je bila dežela z ozemljem, ki je pretežno velik del leta obdan z zamrznjenim morjem, ki je blokiral njena pristanišča. Na drugi strani pa je bila nestrpna z razširitvijo svoje moči do Črnega morja in dostopom do mediteranskih dežel (<http://www.thecorner.org/hist/europe/east-qtn.htm>).

Na osnovi Kučuk Kainarske pogodbe leta 1774⁵ je Rusija pridobila dostop do obale Črnega morja ter tako prvič fizično zadela ob osrčje Turčije, vključno z Balkanom. Ruski trgovci so tako pridobili dostop do obale Črnega morja, do morskih ožin Bosporja in Dardanel ter pravico do njenega trgovanja v turškem imperiju. Prav tako je s to pogodbo Rusija postala zaščitnik pravoslavnih kristjanov v Turčiji, s posebno pravico v Vlaški in Moldaviji (<http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect10.htm/>).

Eden izmed ciljev ruske politike je bila kontrola držav, katere so imele njo kot zaščitnico. Ruska politika do pravoslavnih kristjanov na Balkanu je gojila elemente sočutja na eni strani ter koristoljubje na drugi strani. Po vstajah krščanskih narodov z željo po osvoboditvi izpod turškega imperija, jim je Rusija nudila podporo. Ena izmed takih držav je bila Bolgarija. Prav tako je tudi kovala vezi z neslovanskimi deželami, kot je bila Romunija.

Drugi cilj ruske politike je bila želja po razširitvi svoje plovbe iz Črnega morja v Mediteran. Rusija je hotela polno pravico ne samo za trgovsko, ampak tudi za vojaško ladjevje.

Tretji cilj ruske politike je izhajal iz prvih dveh. In sicer, da bi popolnoma prevzeli v svoje roke Carigrad in Dardanele. Ta cilj je pomenil popolno prevlado nad tem delom turškega Balkana, kar pa ni bilo nikoli sprejemljivo za ostale velike sile v Evropi (<http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect10.htm/>).

4.3.1.2 FRANCIJA

Francija je imela na Balkanu tako politični kot ekonomski interes (<http://www.thecorner.org/hist/europe/east-qtn.htm>). Med Napoleonovimi vojnami je bila Francija glavna grožnja osmanskemu imperiju. Leta 1798 je Napoleon izvedel invazijo⁶ na Egipt, hkrati pa izrazil namen, da bi razširil svojo moč nad severno Afriko in naprej na Azijo. Po porazu leta 1815 je Francija izgubila vojaško in politično moč. Ker pa je želela obnoviti svoj vpliv v združeni Evropi, da bi dosegla svoje cilje, je svojo politiko usmerila v sodelovanje z drugimi državami. Leta 1820 se je Francija

⁵ Kučuk Kainarsko pogodbo sta 1774 leta sklenili Turčija in Rusija, po zmagi Rusov nad Turki.

⁶ Nasilni prodor oboroženih sil ene ali več držav na ozemlje druge države zaradi njenega zavzemanja, osvajanja, okupacije ali uresničitve kakršnega koli političnega, vojnega in ekonomskega cilja.

pridružila Veliki Britaniji in Rusiji, da bi posredovala in pomagala Grkom pri njihovi vstaji, hkrati pa zaščitila svoje trgovske interese.

Pod Napoleonom III. je Francija nadaljevala s svojo politiko podpiranja nacionalistov, kar je pomenilo, da je podpirala upornike v boju za osvoboditev izpod osmanskega imperija. Posebno naklonjenost so namenjali Romuniji, saj je imelo mnogo romunskih vodij francosko izobrazbo in kulturne vezi s Francijo (<http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect10.htm/>).

Francozi pa so prav tako vlagali svoja finančna sredstva v Turčijo in tudi zato je Francija odigrala pomembno vlogo v balkanski politiki. Kriza in vojna v letih 1875 do 1878 je turški imperij vodila v bankrot. Francoski lastniki zadolžnic v Turčiji so bili potencialni kandidati, da izgubijo vse svoje imetje. Zato so francoski svetovalci odigrali pomembno vlogo pri reševanju konfliktov. Turkom so zagotovili dovolj finančnih resursov, da bi preživel posledice vojne in nato lahko pričeli z vračanjem svojih obveznosti. Francozi so pomagali Turkom prebroditi vojno, saj so se zavedali, da jim nihče drug ne bo povrnil vloženih finančnih sredstev.

4.3.1.3 VELIKA BRITANIJA

V obdobju od leta 1815 do 1878 sta bili Velika Britanija in Rusija veliki tekmici pri pridobitvi vpliva na Balkanu. Britanski interes je vodil (sicer s prekinitvami v posameznih obdobjih) v podporo osmanskemu cesarstvu. Velika Britanija je proti Turkom posredovala ob grškem uporu leta 1820, hkrati pa je imela željo po blokadi ruskega vpliva na Balkanu. Leta 1853 je ponovno stopila na stran Turkov in sicer v vojni proti Rusiji, da bi zopet zaustavila rusko moč.

Britansko balkanski interes izhaja iz interesa po vzhodnem Mediteranu. Trgovina in z njo povezana kontrola trgovskih poti na vzhodni Mediteran, bi prinesla ogromno premoženja, ki bi dal Veliki Britaniji položaj najbolj razvite evropske države v zgodnjih letih XIX. stoletja. Vendar glavni problem niso bili Turki, saj so bili šibki, ampak vedno močnejši vpliv Rusije. Leta 1853 je na stran Turkov stopila Velika Britanija v vojni proti Rusiji, da bi zaustavila njen rastoči vpliv na Balkanu. Ko je Rusija napadla in porazila Turke v letih 1877 do 1878, je Velika Britanija prestopila na stran Rusije in s tem pridobila na moči. Njena dolgoletna želja je namreč bila, da zaščiti morske poti v Indijo ter zato pridobi kontrolo nad otokom Ciprom. 1883 so Britanci okupirali še Egipt

in z njim Sueški kanal, ki je bil zgrajen leta 1869 (<http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect10.htm/>).

Prav tako je imela Velika Britanija na turškem ozemlju dolgoročne ekonomske interese. Investirali so v železnice ter v državne obveznice, da bi pridobili od Turkov dobiček, ki bi se ustvarjal z obratovanjem železnic in izdajo obveznic.

4.3.1.4 AVSTRIJA

Do leta 1699 je bila habsburška Avstrija (do 1806 leta še kot sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti) glavna grožnja osmanskemu vladanju. Po temu obdobju pa je Rusija z njo zamenjala vlogo. Kljub temu je za Avstrijo ostal glavni interes osmanski imperij. Balkan je mejil na Madžarsko (Ogrsko), Habsburžani kot ogrski kralji zato niso imeli želje, da bi šibke osmanske sosedje zamenjala potencialno močna Rusija (<http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect10.htm/>).

Ker je bila Avstrija cesarstvo različnih narodnosti, je bil vsak nemir ali upor v osmanskem imperiju potencialna grožnja za habsburško monarhijo. V ta namen, čeprav je avstrijski (kasneje Avstro-Ogrski) Balkan zanimal tudi Rusijo, so se avstrijski diplomati zavzemali za drugačno ureditev Balkana. Avstrija je še posebej videla zahodni Balkan kot ekonomski vir in potencialni trg. Kontrola obale je bila ključ, ki ji je omogočila neovirano zunanjo trgovino in plovbo čez Jadransko morje.

Prav tako je bil avstrijski interes skrb, da ne bi bila ogrožena njihova kontrola nad večjim delom Donave. Iz strateških razlogov so leta 1878 nasilno zasedli ozemlje Bosne in Hercegovine, ampak še preden je bila le ta leta 1908 uradno priključena, so trideset let izvajali nadzor v tej provinci.

Ker je bila Avstrija prešibka, da bi prevzela nadzor nad Balkanom, je raje podpirala šibki osmanski imperij. To je seveda kazalo na protirusko usmerjenost Dunaja med krimsko vojno in kasneje avstrijsko zavezništvo z Nemci (Prusi). Samostojna Srbija in Romunija pa sta naprtili Dunaju pereče vprašanje »iredentizma«, saj je Avstro-Ogrska kontrolirala dve novo nastali državi skozi politično zavezništvo in ekonomske sporazume. Romunija se je bala ruske okupacije, zato je njena vlada v Bukarešti sprejela zavezništvo Avstrije. Srbija pa je imela manj sovražnikov in zato manj groženj, da bi se uklonila avstrijskim željam. Srbska dinastija je postala znana kot sila

protiavstrijskih sil. Po letu 1878 in še posebej po letu 1903 sta se obe državi znašli v navskrižju, ki se je končal s prvo svetovno vojno leta 1914.

Tako kot je bilo v habsburški monarhiji sorazmerno veliko Slovanov, jih je bilo domala v vseh sosednjih državah in tudi v osmanskem imperiju. Zaradi tega bi kakršne koli zahteve Slovanov po neodvisnosti izpod turške oblasti, lahko bile vzor za ravnanje Slovanov v habsburški monarhiji. Zato lahko rečemo, da je bil vsak upor ali vstaja v osmanskem imperiju neposredna grožnja habsburški monarhiji (<http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect10.htm/>).

4.3.1.5 ITALIJA

Po uspešnih vojnah proti Avstriji v letih 1859 in 1866 je Združeno kraljestvo Piemont poiskalo svoj položaj kot nova evropska sila. Ko je postala Italija članica Skupne Evrope, je zaostajala za drugimi državami v ekonomski in vojaški moči (<http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect10.htm/>).

Italija se je skušala prilagajati trenutnim razmeram na Balkanu, vendar je bila prešibka, da bi zasegla kateri koli del Balkana do berlinskega kongresa. Šele leta 1911 in 1912 je od osmanskega imperija pridobila ozemlja današnje Libije.

Italija se je ozirala predvsem na zahodni Balkan, posebno zanimanje je kazala za Albanijo, ker je imela zelo pomembno naravno lego. Italijani so videli možnost prevzeta tega območja Turkom. V boj za vpliv na temu delu Balkanskega polotoka se je vmešavala tudi Avstrija. Rivalstvo je izhajalo iz italijanske želje po celotni dalmatinski obali, ki bi jo prevzeli Avstrijcem, saj je na teh tleh živela italijanska manjšina. Te balkanske ambicije Italije so jo privedle do rivalstva ne samo s Turčijo, ampak tudi s Srbijo, Črno Goro in Grčijo. Tudi te države so imele ambicije za obalo Jadranskega morja.

4.3.1.6 NEMČIJA

Tako kot Italija, je bila tudi Nemčija nova sila v Evropi, ki je imela status velike sile. Nemčija se je nato združila s Prusijo, ki jo je izpeljal Bismarck med leti 1862 in 1870. Prusija, ki do takrat ni bila tako pomembna, je s to združitvijo dobila resnično moč in odgovornost.

Prusija ni bila neposredno zainteresirana za ozemlje Balkana, zato je lahko svobodno podpirala sultana. Pruski častniki so usposabljali turško konjenico, prav tako so s pruskim denarjem gradili orientalsko železnico. Ker je Velika Britanija kontrolirala pomorske poti, si je na drugi strani hotela Prusija zagotoviti kopensko pot v Azijo. S projektom so pričeli 1870, z gradnjo pa končali leta 1896. V obeh primerih je Berlin pričakoval končno izplačilo, bodisi politično ali ekonomsko (<http://www.infoplance.com/ce6/history/A0805737.html>).

Zahvaljujoč vojaški in ekonomski moči, je imela Prusija večji vpliv kot Italija, čeprav ni imela neposrednega interesa po Balkanu. Za novi pruski imperij je bil Balkan v glavnem interes ekonomskega izhoda v primeru, da bi se zaradi predolgega boja po prevzemu kontinenta stvari zapletle in bi na Balkanu sklenili zavezništvo proti tekmečem (najprej proti Franciji, kasneje proti Veliki Britaniji in v skrajnem primeru proti Rusiji). Po porazu Avstrije leta 1866 je Bismarck izdelal načrt, ki je temeljil na sistemu zavezništva z Avstro-Ogrsko. Da bi si zagotovil habsburško lojalnost, je podprl Avstrijo pri njenih balkanskih težnjah.

Po letu 1878 Nemčija ni več zmogla miriti avstrijskih in ruskih želja po Balkanu. Leta 1890 sta z Avstrijo sklenili bolj zavezujoče zavezništvo. Po tem času je bila nemška balkanska politika mešanica podpore Avstriji ter ekonomskih in vojaških investicij v turški imperij. To investiranje je prineslo Nemčiji tekmeča, ne samo s strani Rusije, ampak tudi s strani Velike Britanije (<http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect10.htm>).

5. VZROKI IN OKOLIŠČINE VSTAJ BALKANSKIH NARODOV PROTI TURKOM V XIX. STOLETJU

5.1 VELIKA KRIZA TURČIJE NA PREHODU IZ XVIII. V XIX. STOLETJE

Koncem XVIII. stoletja in na začetku XIX. stoletja je osmanski imperij doživel globoko krizo državnega, družbenega in ekonomskega življenja. Reforme sultana Selima III., ne samo, da niso prinesle izboljšanja, ampak so celo odprle nove probleme, ki so globoko pretresle celotni pravni, družbeni in ekonomski položaj v imperiju. Po celotnem imperiju, še posebej na Balkanskem polotoku, so potekali nemiri in vstaje kmetov, ki so odpovedali poslušnost turški oblasti. Okoli leta 1800 v Turčiji ni bil nihče več zadovoljen z obstoječim stanjem. Z reformami sultana Selima III. in kasneje Muhameda II. so bili še posebej nezadovoljni janičarji.

Osmanski imperij pa ni doživel samo notranje krize, ampak je zaradi novih vojnih in političnih dogajanj v Evropi, katere so se pričele s francosko revolucijo 1789 in Napoleonovih vojn, bil težek boj za svoj obstanek.

Vzporedno z velikimi političnimi spremembami v Turčiji na Balkanu, se je hkrati odvijal proces spremembe timarsko spahijskega sistema, ki je tudi vplival na agrarno pravne odnose v imperiju. Proces je prinesel nove agrarne obveznosti za kmete, nasilni odvzem imetja, preganjanje kmetov na eni strani in njihovo beg v bolj varne kraje na drugi strani. Brutalnost postopkov proti »raji« in brezobzirno odvzemanje kmečke zemlje, sta bili glavni značilnosti tega procesa.

Večji priliv denarja pri trgovanju osmanskega cesarstva s srednjo Evropo je privedel do izkoriščanja kmetov in ustvaril nove odnose med kmeti in spahijami. To je zelo vplivalo na proizvodne in družbene odnose na vasi (Stojančević in drugi 1981: 7-8).

Islamizacija posameznikov in posameznih krajev v turškem imperiju je bila v upadu, čeprav se je nadaljevala pod zaščito pokrajinskih ali lokalnih organov uprave.

Glede na vse elemente notranjega in zunanjega dogajanja lahko rečemo, da je glavna značilnost osmanskega imperija na začetku XIX. stoletja splošna negotovost skoraj v vseh krajih na Balkanskem polotoku, strahovito težak pravni, družbeni in

ekonomski položaj raje ter nekaj večjih narodnih vstaj in uporov v Srbiji ter Grčiji, s katerimi se začne nova doba balkanskih ljudstev (Stojančević in drugi 1981: 8).

5.2 POLOŽAJ SRBOV POD TURČIJO KONEC XVIII. IN V ZAČETKU XIX. STOLETJA

Z beograjskim mirom leta 1739 je Turčija od Avstrije ponovno dobila Srbijo in tako pomaknila svoje meje na Donavo in Savo, kjer je ostala do začetka XIX. stoletja. Kljub temu je Avstrija še enkrat poskušala osvojiti Srbijo in severozahodni del Balkanskega polotoka. To je poskušala v zavezništvu z Rusijo v vojni v letih od 1788 do 1791, vendar se meja ni spremenila. V začetku XIX. stoletja so si ljudje v Srbiji zadali nalogo, da bodo iz države izgnali Turke in ustanovili nacionalno državo (Čubrilović 1958: 53).

Srbsko prebivalstvo se je konec XVIII. stoletja nahajal pod turško upravo in je bil razdeljen na nekaj območij. Največja dela sta bila pod Turčijo in Avstrijo, do leta 1797 pa tudi pod Beneško republiko.

Konec XVIII. stoletja je minilo stoletno obdobje (1690 – 1791), ki je prineslo porazno stanje v razvoju srbskega ljudstva pod Turki. To je vplivalo na pozabljanje srbske zgodovinske preteklosti in vse manjše prisotnosti ljudi v mnogih perifernih krajih pod Turčijo. Veliko srbskih ljudi je v zgodovini stare Srbije bilo ločenih od matične domovine. Ljudje so bili pregnani ali izseljeni na Ogrsko, kjer niso imeli svojih vodij in duhovne oskrbe. S temi ljudmi je bila tako prekinjena vsaka ekonomska, družbena, kulturna in politična vez. Srbsko ime je bilo v osmanskem imperiju sinonim za izdajalce in puntarje. Ljudje, ki pa so ostali v Srbiji, so se potegnili v osamitev, ker niso želeli ali mogli sodelovati v javnem življenju. To je za mnoge kraje in naselja predvsem pa za ljudi, ki so v njih živeli, povzročilo veliko škode. Poleg vsega tega so novi migracijski procesi iz jugovzhoda, juga in jugozahoda še bolj slabili etnično bazo srbskega ljudstva, ki je bila močno oslABLJENA od dveh velikih selitev Srbov, prva je potekala 1690 in druga leta 1737 (Stojančević in drugi 1981: 11).

Zgodovinski položaj srbskega ljudstva na širšem področju Kosova, še posebej v Prištini, Prizrenu, Peči in sosednjih krajih, Novem Pazarju, Vranskem in skopskem

pašaluku, je bil v prvem desetletju XIX. stoletja zelo težak. Močna ekonomska vezanost srbskega kmeta na turški fevdalizem in grob politični pritisk na krščansko prebivalstvo, je imel proti koncu XVIII. stoletja široko razsežnost. Izvajale so se sistematične racije in aretacije. Prav tako ropanje ljudi s ciljem, da se globoko podjarmljeni in v vseh pogledih brezvoljni ljudje nasilno prisilijo v spremembo svojega etničnega obeležja ter se odrečejo svoji verski, nacionalno–kulturni osebnosti kot delu srbskega ljudstva. Končni namen Turkov je bila popolna podređitev in potlačitev srbskih ljudi.

Organiziranost družbenega in ekonomskega položaja Srbov pod turško oblastjo, razen plemenske organizacije, je pred prvo srbsko vstajo nosilo veliko obeležij iz preteklega razvoja: naturalnega karakterja poljedelstva in patriarhalno družinske zadruge. V severnem delu Srbije je bilo največ Srbov, ki so živeli na podeželju in se ukvarjali z obdelovanjem zemlje ter živinorejo. Večji del Srbov je bilo tako kmetov, le majhen delež je bilo obrtnikov in trgovcev.

V varoški⁷ sredini med muslimani je srbsko ljudstvo živelo v svojih posebnih četrtih na periferiji, v predmestju utrjenih mest in trgov. Ljudje v varoših so bili večinoma priseljeni iz raznih krajev iz Balkanskega polotoka. Na podeželju pa je razen redkih muslimanskih naselij v večini prevladovala srbska populacija. Vsi Srbi so bili krščanske veroizpovedi, za razliko od Turkov, ki so bili islamske veroizpovedi (Stojančević in drugi 1981: 17).

5.2.1 PRVI SRBSKI UPOR

S končano vojno med Avstrijo in Turčijo je beograjski pašaluk postal mejna pokrajina turškega imperija. Zaradi tega je centralna vlada v Carigradu želela povečati svoj vpliv v tej pokrajini. Prizadevala si je umiriti ljudstvo in tako preprečiti, da bi ponovno prišlo do vojne in sodelovanja podjarmljenega ljudstva v njej. Pred koncem XVIII. stoletja je proces slabitve turške fevdalne ureditve postal zelo izrazit, kar se je kazalo tudi v slabitvi finančne in vojaške moči turške države (Dobrašinović in drugi 1972: 18).

⁷ Varoši so bila mesta, kjer so živeli ljudje.

Janičarji, ki so dolgo predstavljali nosilce turške vojaške moči in bili glavna podpora sultanove vojaške oblasti, so s časom postali predstavniki fevdalne anarhije in nevarnost ne samo za rajo, temveč tudi za lastno centralno oblast. V avstrijsko turški vojni so bili nedisciplinirani in samovoljni. Pokazali so se kot vojska slabe vrednosti, zato je po končani vojni prišlo do odločitve, da morajo janičarji zapustiti beograjski pašaluk in, da se mora turška vojska modernizirati po vzgledu na ostale moderne evropske vojske.

Da bi preprečili spore in boje med podjarmljenim ljudstvom in turško oblastjo, je sultan Selim III. izboljšal položaj ljudi v beograjskem pašaluku z nekaterimi potezami, ki so bile ljudem všeč. Istočasno, ko je prepovedal, da se janičarji vrnejo v beograjski pašaluk, je Selim III. poslal novo vojsko, upravni aparat in novo turško oblast v beograjski pašaluk. Seveda janičarji s tem niso bili zadovoljni, z ostalimi razbojniki so tako večkrat vpadali v pašaluk z namero, da v njem zagospodarijo. Zaradi pomanjkanja redne vojske so Turki za obrambo pašaluka izšolali tako imenovano narodno vojsko iz srbskega prebivalstva, ki je večkrat nudila odločilno pomoč Turkom v boju proti janičarjem (Dobrašinović in drugi 1972: 19).

Napoleonov napad na Egipt je prisilil centralno oblast v Carigradu, da se je pobotala z odpadniki in tako rešila notranje konflikte. Janičarjem je bilo dovoljeno se vrniti v beograjski pašaluk, ti pa so leta 1801 ubili beograjskega vezirja in tako s prevratom prevzeli vso oblast.

Odpor ljudstva se je kazal na različne načine. Nekateri so poskušali bežati čez Savo in Donavo v Ogrsko, drugi pa so se pripravljali na oborožen boj. Zadnji poskus, da bi se preprečila vstaja, je bil tako imenovan »poboj knezov« v januarju 1804. To je bil poskus, da se iztrebijo vsi, ki so bili sposobni popeljati ljudi v boj za samostojnost oziroma vstajo. Ubitih je bilo okoli dvesto ljudi z največjo družbeno močjo. Namesto, da bi preprečili vstajo, je »poboj knezov« to samo še pospešil.

SLIKA 5.1 ZASTAVA PRVE SRBSKE VSTAJE

vir: <http://www.answers.com/topic/first-serbian-uprising>

Okrutna in samostojna vladavina janičarjev, ki jih je podpiral tudi Osman aga⁸, je končno leta 1804 prisilila Srbe v vstajo. Sprva je bil to upor srbskih kmetov proti janičarjem, ki so bili nasilno prevzeli oblast v beograjskem pašaluku. Kmalu pa je prerasel v vstajo proti turški oblasti. Na čelu vstaje je bil vojaški poveljnik upora Džordže Petrović, imenovan Karadžordže (Črni Jurij), po poreklu iz siromašnega vaškega okolja, ki je postal začetnik srbske knežje dinastije Karadžordžević. Bil je nekdanji prostovoljec v zadnji avstrijski vojski proti Turčiji in tisti, ki je za kratek čas uspel dobiti pod kontrolo največji del Srbije in jo zadržati do leta 1813 (Matuz 1992: 132). V tem boju so Srbe podpirali Rusi, tudi zato, da se Avstrijci ne bi razbohotili na Balkanu. Turke pa so podpirali Avstrijci, kakor tudi Napoleon. Leta 1806 so osvojili Beograd, ves pašaluk in še nekatere pokrajine.

⁸ Naziv poveljnikov različnih vojaških oddelkov.

SLIKA 5.2 KARADŽORDŽE PETROVIĆ

vir: <http://teslasociety.com/serbia.htm>

Ko se je leta 1806 vnela vojna med Rusijo in Turčijo, so Srbi po ruskem prigovarjanju nadaljevali boj. Zaradi Napoleonovega napada je Rusija 28. maja 1812 naglo sklenila mir s Turčijo. Rusija je izgubila kar nekaj v vojni pridobljenega ozemlja, Srbija pa je ostala brez njihove vojaške pomoči. Razočaranje nad rusko–turškim mirom in nad »povezirjenjem« voditeljev, ki so bili v začetku upora kmetje kakor vsi drugi, potem pa so začeli nastopati kot nekdanji turški oblastniki in zlorabljali oblast, je omogočilo Turkom, da so si jeseni 1813 ponovno pokorili Srbijo (http://baza.svarog.org/zgodovina/1789/pokongresna_evropa.php). Kljub vsemu pa je bilo dogovorjeno, da Turki Srbov ne bodo kaznovali za sodelovanje v vojni in, da bodo le ti dobili omejeno avtonomijo.

SLIKA 5.3 PRVI SRBSKI UPOR

vir: <http://teslasociety.com/serbia.htm>

Po končani vojni z Rusijo je bilo Turčiji omogočeno, da so svoje glavne vojaške sile premestili iz kneževin (Moldavije in Vlaške) v Srbijo, kjer je Karadžordževićeva politika centralizacije odbijala poglavarje in hajduke. Ti so ga namreč na začetku podpirali, da bi dosegli neodvisnost. Prav zaradi tega so Osmani z lahkoto premagali njegovo vojsko v oktobru 1813. Zavzeli so večji del ozemlja, Karadžordže pa je pobegnil na habsburško ozemlje (Hammer 1979: 307).

5.2.2. DRUGI SRBSKI UPOR

S padcem Beograda 5. oktobra 1813 so Turki ponovno obnovili svojo oblast v Srbiji. Vendar upor ljudi ni bil popolnoma zlomljen, saj so ponekod boji trajali še dlje. Ljudje in vojaki pa so živeli v gozdu in šele konec leta, potem ko je bila objavljena amnestija turške oblasti, so se ljudje začeli vračati na domove iz emigracije in gozdov.

Turki so poskušali v beograjskem pašaluku čimbolj obnoviti stanje, kakršno je bilo pred vstajo. Prav zaradi tega so postavili nekatere kneze v lokalni upravi, da bi čimprej vzpostavili upravni, davčni in spahijski sistem v Srbiji. Tako so še poleg nekaterih drugih knezov postavili tudi Miloša Obrenovića, za »obor kneza« Rudniške, Kragujevske in Požeške nahije⁹. Stojana Glavaša pa za čuvaja carske poti na delu od Beograda do Čuprije (Dobrašinović in drugi 1972: 38).

⁹ Manjša upravna enota.

Turška oblast, ki se je vrnila v Srbijo je bila zelo groba, ni pa bila usmerjena samo proti vstajnikom, ampak tudi proti ženskam in otrokom. Zaplenjene so bile skoraj vse premičnine, od pohištva, do živali in poljedelskih strojev. Celo navadni vojaki so imeli pravico do vojnega plena. Podjarmljena Srbija, še posebej Šumadija, je v sveti vojni (džihad) preživela dvanajstdnevno obleganje brez zakonov, prepuščena na milost in nemilost turški vojski. V severnih nahijah Srbije, med Kolubaro, zahodno Moravo in Peko, je bilo veliko zapuščenih vasi. V Avstrijo je pobegnilo več kot 120.000 ljudi, v Vlaško pa okoli 20.000. Veliko civilnega prebivalstva je bilo odpeljanega na turške posesti, ženske v hareme turških vojaških poveljnikov, veliko ujetih vojakov pa je bilo prepeljanih na prisilno delo v državne smodnišnice v Carigrad. Tam jih je mnogo od njih umrlo zaradi napornega dela ali pa umrlo v pogostih požarih (Pavićević 1998: 566).

Zaradi velike želje po svobodi in osvoboditvi izpod turške oblasti je v Srbiji izbruhnila Hadži Prodanova vstaja leta 1814 (nastala je v obdobju med prvim in drugim srbskim uporom), kot posledica izredno težke turške uprave po padcu Srbije leta 1813.

Ta vstaja se je začela septembra leta 1814, obsegala pa je tri nahije in sicer Poževsko, Kragujevsko in Jugodinsko. Ker je bila kratka (trajala ni niti mesec dni), se v njej ni odvila nobena pomembna bitka, vstaja pa se je končala nesrečno, sicer ne zaradi številčne turške premoči, temveč zaradi neorganiziranosti, razdeljenosti ljudskih predstavnikov in slabega vremena (Pavićević 1998: 568).

Po vstaji so začeli Turki s strožjim policijskim nadzorom. Uvedli so nove davke in globe. Vidni znak njihove namere, da pokažejo svojo moč, je bila pogubitve Stojana Glavaša ter ponovne aretacije preostalih ljudskih voditeljev iz časa prvega upora. Prav tako so omejili trgovino, ustrahovali vidnejše ljudi, zapirali cerkve ter povečali nadzor v vaseh, itd.

Spomladi leta 1815 je bila Srbija ponovno pripravljena na vstajo. Slaba turška uprava z vojaško upravo je nehote puščala priložnost, da se lahko prične nov boj. Vstaja se je odvijala po istem scenariju kot leta 1804, moške na vasi so prvi stopili v akcijo. Pričeli so se boji v vseh nahijah, začenjale so se lokalne vstaje in upori. Vse se je odvijalo zelo hitro. Uporniki so zavzeli celo Srbijo. Miloš Obrenović je komaj da

pobegnil iz Beograda od Sulejman-paše in takoj uvidel razpoloženje ljudi, da so ti pripravljeni na novo vstajo. Sam pa je nato postal njihov vodja (Čubrilović 1958: 107).

SLIKA 5.4 MILOŠ OBRENOVIĆ

vir: <http://teslasociety.com/serbia.htm>

Milošu Obrenoviću so pomagali tudi dogodki v Evropi. Napoleonov poraz je omogočil Rusiji delovanje proti osmanskemu cesarstvu. S tem je bil Mahmud II. prisiljen proglasiti Miloša Obrenovića za kneza velike Srbije ter dovoliti Srbom svojo skupščino in vojsko. Miloš je s pridom izkoriščal stalen strah Osmanov pred rusko intervencijo in s tem postopno utrdil svojo oblast. S počasnim razvojem je dosegel popolno samostojnost pod osmansko vrhovno oblastjo.

To se je zgodilo z Erdenskim dogovorom 24. septembra 1829. Sultan je priznal Miloša za naslednjega vladarja Srbije in dovolil, da se umaknejo iz države vsi turški garnizoni z vsemi fevdalnimi vojaki. Turška vojska je ostala samo v obmejnih trdnjavah. Srbi niso več plačevali davkov neposredno turškim uslužbencem, temveč samo letni pavšal (Hammer 1979: 308).

Šele v letih 1830 in 1833 je bila avtonomija urejena tudi s slovesnimi sultanovimi listinami (hatišerifi). Ukinjen je bil fevdalizem, srbski kmet pa je bil svoboden. Turška

oblast nad Srbijo je bila vedno bolj le formalna, turške čete so morale zapustiti deželo leta 1867, suverenost pa je dosegla 1878 (http://baza.svarog.org/zgodovina/1789/pokongresna_evropa.php). Na svobodno ozemlje so prihajali Srbi iz drugih pokrajin, v mestih je začelo nastajati srbsko meščanstvo. Začeli so se tudi boji za notranjo ureditev države, na eni strani zoper kneževu samovoljo, na drugi strani pa med nastajajočimi političnimi strankami. Na prestolu so se menjavali vladarji dveh dinastij, ki sta jih začela voditelja prve in druge vstaje: Karadžordževići in Obrenovići.

5.3 GRŠKA VOJNA ZA NEODVISNOST 1821

Grška vojna za neodvisnost je poznana tudi pod imenom grška revolucija. Ta boj Grkov proti Turkom je bil uspešen, kar je državi prineslo neodvisnost. Grčija je dobila neodvisnost s Carigrasko pogodbo (Treaty of Constantinople) leta 1832, takrat je Grčija bila priznana kot svobodna dežela. Grki so bili prvi v osmanskem imperiju, ki so si pridobili status suverene države. Svoj dan neodvisnosti pa danes praznujejo 25. marca v spomin na osvoboditev izpod turške oblasti (http://en.wikipedia.org/wiki/greek_War_of_Independence).

SLIKA 5.5 GRŠKA REVOLUCIJA

Vir: <http://www.ahistoryofgreece.com/revolution.htm>

Grška revolucija, ki se je začela 1821, je bila druga nacionalna revolucija na Balkanu. Življenje Grkov v osmanskem cesarstvu je bilo bolj zapleteno kot življenje Srbov. Če je bila srbska revolucija zastavljena na temelju šibkosti in revščine Srbov, je na drugi strani grška temeljila na bogastvu in moči Grkov. Bogastvo in izobraženost sta bila

tako glavna elementa Grkov, ki so ju kot privilegij uživali v osmanski družbi. Revolucija tako ni bila zanimiva za vsakega Grka, saj je lahko marsikdo mnogo izgubil.

5.3.1 VZROKI ZA REVOLUCIJO V GRČIJI

Francoska revolucija je odigrala pomembno vlogo v mišljenju grških revolucionarjev. Po porazu Avstrijcev v Italiji leta 1797 so se Francozi razširili in zavzeli Jonske otoke, nemir pa je sprožil tudi Napoleon, ko je leta 1798 izvedel invazijo na Egipt. Nikakor ne smemo pozabiti na prvi srbski upor 1804, ki je vsekakor kazal na možne spremembe. Prav tako so nenazadnje tudi britanske ideje liberalizma imele vpliv na Grke, ko so leta 1815 prevzeli od Francozov oblast nad Jonskimi otoki.

Leta 1814 so grški nacionalisti ustanovili tajno organizacijo imenovano »Prijazna družba« (Philike Hetairia¹⁰) v Odessi. S podporo bogatih Grkov (tistih, ki so bili izgnani v Britanijo in Združene države Amerike) in s pomočjo simpatizerjev iz zahodne Evrope ter s tajno podporo Rusije, so načrtovali vstajo oz. upor Grkov proti turškemu imperiju (http://en.wikipedia.org/wiki/greek_War_of_Independence).

5.3.2 GRŠKA REVOLUCIJA 1821

Sprva je bil grški upor načrtovan za leto 1820, nato pa je bil prestavljen na pomlad 1821. Revolucija je bila načrtovana zarota, v kateri so imeli glavno vlogo le izbranci, potekala pa je v štirih stopnjah.

SLIKA 5.6 UPOR PROTI TURKOM 1821

Vir: <http://members.fortunecity.com/fstav/1821/fort1821/striggle2.html>

¹⁰ Je ime za člane tajnega društva, ki so bili začetniki ideje o uporju Grkov.

5.3.2.1 PRVA STOPNJA

»Philike Hetairia« so planirali začetek upora, ki bi se začel na treh področjih. Eno od področij je bil Peloponez, drugo področje je bil Carigrad, tretji del načrta pa je vključeval napad na Moldavijo in Vlahijo (južna Romunija) preko ruskih mej iz Odesse (<http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lecture6.html>).

Alexander Ypsilantis in 450 ljudi iz »verskega bataljona« je vstopilo v Moldavijo in Vlaško marca 1821. Ob tem pa so romunski kmetje napadli posestnike na njihovih fevdalnih posestih. Njihov cilj je bil, da bi s pomočjo Grkov sami zagospodarili. Grki so pričakovali, da jim bodo romunski kmetje z njihovim vodjem Tudorjem Vadimireskom pomagali v boju proti Turkom. Vendar so bili le ti osredotočeni samo na fevdalne posestnike, zato so Grki s tem vdorom v Romunijo doživeli popoln polom (<http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lecture6.html>).

Ob istem času je manjša enota v grški skupnosti spodkopala uspeh upora v Carigradu. Turki so odgovorili z obešanjem grških pravoslavniških poglavarjev. Novi cerkveni dostojanstveniki pa so dobili navodilo, da obsodijo revolucijo.

Edini uspeh je vstaja doživel na Peloponezu. Mnogo škofov je sicer nasprotovalo uporu. Ko pa so bili le ti pozvani k turškemu paši, so se v strahu pred aretacijo ali usmrčitvijo pridružili uporu. Vstaja se je odvijala skozi Morejo, turška mesta so bila zavzeta, muslimanska populacija pa pobita. Med tem časom so turške sile pobijale Grke tam, kjer ti niso bili zaščiteni. Tako se je zaključila prva stopnja vojne.

5.3.2.2 DRUGA STOPNJA

Po uspehu leta 1821 je vojna na jugu Balkana ostala na mrtvi točki do leta 1825. Bilo je več razlogov za to, prvi pa je bil ta, da nobena stran ni bila dovolj močna, da doseže odločilno zmago. Drugi razlog so bila notranja nesoglasja med Grki. Nanašala so se na obstoj razrednih razlik. Oboroženi kmetje v Moreji so bili naklonjeni Theodoru Kolokotronesu. Nasproti njemu pa so bili civilni vodje iz narodne skupščine, vključno z Aleksandrom Mavrokordatosom in Georgom Koundouriotosom.

Ta skupina je zastopala ugledne osebnosti, vplivne škofe in bogate trgovce. Leta 1823 sta se obe strani zapletli celo v medsebojni spopad.

Tretji razlog je bilo posredovanje Velike Britanije, Francije in Rusije. Vsaka od teh držav je imela politične in ekonomske interese v Turčiji. Vsaka je tako želela zagotoviti, da jo rezultat vojne v Grčiji ne bo prizadel. Britanci so izražali simpatijo do Grkov, čeprav jim ni bilo po godu, da vidijo šibko Turčijo, ker bi lahko Rusija prevzela kontrolo nad delom turškega ozemlja, ki vodi do morja in bi tako ogrožala mediteranske poti. Ruski car je izražal simpatijo s pravoslavni Grki, vendar se je prav tako bal, da bo nova grška država (ob svoji zmagi) mogoče postala zaveznica Britanije. Francoski interesi pa so bili deloma finančni, deloma strateški. Francosko trgovanje s Turki je bilo zanje izredno pomembno. Prav tako so imeli francoski investitorji številne zadolžnice turškega imperija, ki bi bile ničvredne, če bi Grki se ločili od Turkov. Vse te tri države so bile pripravljene na posredovanje, da bi si zagotovile končni rezultat, ki bi bil sprejemljiv za njihove interese (<http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lecture6.html>).

5.3.2.3 TRETJA STOPNJA

Za tretjo stopnjo osvobodilne vojne je bilo značilno vmešavanje zunanjih sil. Potekala je od leta 1825 do leta 1827. Začela se je z navidez neverjetno intervencijo oboroženih sil iz Egipta. Turški vazali so takrat bili izpostavljeni zelo obsežnim reformam pod vlado Mehmeda Alija, še iz časov francoske invazije leta 1798. Bil je zelo ambiciozen, kasneje je celo poskušal strmoglaviti sultana, v tem času pa je sklenil kompromis s centralnim režimom. Vrnil se je z obljubo, da bo s sinom vladal na zavzetem ozemlju. Prav tako je moderniziral mornarico, z vojsko pa izvedel invazijo na Grčijo leta 1825, ko je zavzel pristanišče Navarino. Tako mu je bilo dano nekakšno oporišče, ki ga v turški vojski nikoli ni imel.

Velike sile nikakor niso sprejele moči Mehmeda Alija, ki je poleg Grčije kontroliral še Egipt. Leta 1827 so se Britanija, Francija in Rusija sporazumele, da bodo poskusile doseči spravo ter z združenimi močmi poslale floto 27 ladij v zaliv Navarino, da bi kontrolirale egipčansko mornarico. Flota omenjenih velesil je tako potopila 60 od 89

egipčanskih ladij. Tako je bil sedaj sultan brez oboroženih sil, ki bi lahko rešile Morejo ali ustavile velike sile (<http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lecture6.html>).

SLIKA 5.7 TURŠKO - EGIPČANSKO LADJEVJE V PRISTANIŠČU NAVARINO 1827

Vir: <http://www.ahistoryofgreece.com/revolution.htm>

5.3.2.4 ČETRТА STOPNJA

Četrta in s tem zadnja stopnja vojne se je dogajala v obdobju rusko turške vojne in sicer v letih od 1828 do 1831. Za dosego zmage nad Turčijo je morala Rusija vložiti veliko truda. Ko je ruska vojska leta 1829 skoraj dosegla Carigrad, je sultan končno popustil. Rusija je sprejela britansko in francosko družabništvo pri sklenitvi miru (<http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lecture6.html>). Februarja 1832 so Britanija, Francija in Rusija na eni strani ter Turčija na drugi strani, na konferenci v Carigradu sklenile Carigrajsko pogodbo, kjer so načrtali meje nove kraljevine Grčije. 30. avgusta 1832 pa so na londonski konferenci Britanija, Francija in Rusija ratificirale Carigrajski dogovor ter zaključile grško vojno za neodvisnost in ustanovile moderno Grčijo kot svobodno neodvisno državo.

SLIKA 5.8 MEJE GRŠKEGA KRALJESTVA PO CARIGRAJSKI POGODBI (TREATY OF CONSTANTINOPLE)

vir: <http://www.answers.com/topic/treaty-of-constantinople-1832>

5.4 BOSANSKO HERCEGOVSKI UPOR PROTI TURKOM

Bosansko hercegovska vstaja je ime za najbolj znani upor proti osmanskemu imperiju v Bosni in Hercegovini. Ta dogodek je pri katoliških Hrvatih in pravoslavnihi Srbih, ki so bili podložniki pod slovanskimi muslimani, pospešil ostro nasprotovanje in upiranje zoper osmansko oblast (http://en.wikipedia.org/wiki/Herzegovinian_rebellion).

Upor se je začel 19. junija 1875 v hrvaški regiji Gabela in Hrasno, pod vodstvom plemiča Ivana Musića. Srbi pa so se uprli v okolici vasi Nevesinje, 9. julija istega leta, v vzhodni Hercegovini. Ta upor se je poimenoval »nevesinjska puška« (<http://koz.vianet.ca/boshis84.htm>).

5.4.1 ZAMETKI UPORA

Še preden je bil uveljavljen nov program turških reform iz leta 1869, se je sprožil bosansko hercegovski upor, kateri je pripeljal osmansko cesarstvo na rob propada.

Najpogostejši začetek uporov je bil odgovor na nasilje, ki ga je nad njimi izvajala osmanska oblast. Da bi prišli do svobode, so se morali podati v boj. Noben uspeh na tej poti pa ni bil dosegljiv brez velikih žrtev, saj se je boj vedno odvijal proti mnogo močnejšim nasprotnikom.

Bosansko hercegovski upor¹¹ leta 1875 se je začel kot kmečki punt, ki je nasprotoval socialnemu nasilju nad kmeti. Motivi, ki so neposredno vplivali na upor, so bili skriti v sistemu zakupnih odnosov¹² z odredbo o vzajemnih obveznostih kmetov in lastnikov zemlje-spahij. Kasnejša analiza upora je prišla do zaključka, da je upor nastal zaradi negotovega položaja kmeta na zemlji. Saj je bil dogovor sklenjen le na papirju ter zaradi zakupa desetine, ki je stalno naraščala vse do leta 1875 in dovedla do stanja, ki ga bosanski kmet ni mogel več prenesti. Porast zakupa desetine je pripeljal do krize družbenega sistema. Upor je tako bil posledica neposrednih pobiranja davkov in širjenja socialnih motivov, ki so do tega privedli. Nezadovoljstvo s fevdalnim sistemom na vaseh in porast zakupa desetine, je tako privedel do odprtega oboroženega boja (Ekmečić 1973: 72).

5.4.2 UPOR

Najprej je potrebno omeniti tri dogodke, ki so vplivali na premike ljudi v Bosni in Hercegovini. Prvi je bil hercegovski upor v Nevesinju, drugi je bil zaplet okoli desetine v Bosni, tretji pa prihod policijskih in vojaških oddelkov skozi vasi s ciljem, da bodo prijeli kmete, ki so najbolj pripomogli k vstaji.

Začetek upora je bil načrtovan, na zborovanju poglavarjev, ki so tudi imeli pooblastilo za sprejetje odločitve. Tako je bil načrtovan tudi začetek »nevesinjske puške«.

¹¹ Upor leta 1875 do 1878 je imel več imen in sicer: Hercegovski upor, Upor v Bosni, Upor v Bosni in Hercegovini, Nevesinjska puška,...

¹² Kmetje v Bosni in Hercegovini so vstopili v XIX. stoletje kot čiftčije. Kmet je moral pri vsem plačati spahijam tretjino, spahija pa je moral vzdrževati kmečke zgradbe. Prav tako si spahija ni smel brezplačno prisvojiti hrane in ni smel iskati več, kot je bilo dogovorjeno. Poleg tretjine pa je moral kmet plačevati še državi desetino.

8. septembra 1874 je bil v cerkvi v vasi Biograd pri Nevesinju sklican zbor narodnih poglavarjev Nevesinja, na katerem je bilo odločeno, da se prične upor v začetku poletja naslednje leto. Neposredni povod za upor je bil napad čete harambaša Pera Tunguza na turško karavano v Bišini (pot iz Mostarja v Nevesinje), na Cetni poljani, 5. julija 1875, kjer je bilo ubitih sedem turških kiridžijev¹³. 7. julija pa je bilo v cerkvi v Kifinu dogovorjeno, da se pohiti s pripravami na upor tudi v ostalih delih Bosne in Hercegovine. Čete vstajnikov so 9. julija v vasi Krekovo izvedle prvo vojaško akcijo, kar je preraslo v vse splošno evropsko krizo (<http://bs.wikipedia.org/wiki/Nevesinje>).

Z začetkom upora v Hercegovini so bili v severni Bosni seznanjeni preko turških rezervistov in njihovimi pripravami za odhod v Hercegovino. Vest o vstaji v Hercegovini je imela velik pomen tako za Turke kot tudi za kmete v Bosni. Ker bi že vsakršna iskrica zaradi nemogočih razmer sprožila požar, so se po vaseh začele zbirati čete in straže osmanske vojske. Muslimansko prebivalstvo je začelo nabavljati in skrivati orožje po svojih hišah. 11. avgusta, nekaj dni pred uporom v Bosni, se je muslimansko prebivalstvo preselilo v mesta. Glavni nosilec propagande v času upora je bil hajduk Ostoje Koromanoš. Predvideva se, da je bil povezan z Vasom Vidovičem in Kostom Ugriničem na hrvaški strani (Ekmečić 1973: 75). Vidović in Ugrinič sta ustanovila odbor za pomoč v upor, ki sta ga imenovala »Glavni odbor bosanskega upora za osvoboditev«. Čeprav je bil upor načrtovan 18. avgusta 1875, je izbruhnil nekaj dni prej, in sicer 13. avgusta 1875 v okolici Prijedora. Takrat se je začel tako imenovani odprti upor. 15. avgusta pa so v okolici Gradiške, skupine kmetov prešle mejo. Ta upor je bil tipični agrarni upor (Ekmečić 1973: 74).

Do prvega spopada pride 9. julija 1875 pri Nevesinju, kar je bilo poimenovano »nevesinjska puška«. Kmalu zatem, pa se je uprla vsa južna Hercegovina. Pod poveljstvom Miča Ljubibratiča in kasneje Peka Pavlovića ter Petra Vukotića, katere je na pomoč poslal črnogorski knez Nikola, so hercegovski uporniki dosegali velike uspehe, še posebej s prodorom v Nevesinje 29. avgusta, na Prapatnice 30. septembra in na Muratovico 10. do 11. novembra 1875.

¹³ To so bili turški prevozniki s konji.

V Bosni se je vstaja pričela mesec dni kasneje. Največ bojev je potekalo na ozemlju med Uno in Bosno. Bosanski upor se neposredno ni naslanjal na Srbijo tako, kot se je hercegovski na Črno Goro. Hercegovski upor je za Turčijo predstavljal manjšo nevarnost. Kljub temu so Turki pripeljali nizame¹⁴ iz drugih krajev, največ preko Kleka, edinega bosansko hercegovskega pristanišča. Mobilizirali so tudi redife¹⁵ in bašibozuke¹⁶ v pokrajinah, kjer se je dogajala vstaja (Tomac 1968: 603).

Črna Gora je odkrito pomagala upornikom, medtem ko je bila Srbija v pomoči diskretnejša, saj je bila pod velikim pritiskom Avstro-Ogrske. Upor se je nanašal na južne Slovane v Avstro-Ogrski, v živo pa je odjeknil tudi po Evropi. Na pomoč upornikom so prihajali prostovoljci, posebno garibaldinci. Velike sile, ki niso želele, da bi se upor razširil v vojno, so pritiskale na Porto, da prilagodi reforme, ki bi bile prijaznejše do ljudi. Še posebej jih je presenetila izjava turške vlade, da bo od 6. oktobra dalje obdavčila še dolgove, kar bi seveda vodilo v bankrot.

Po zimskem odmoru se je upor spomladi 1876 zopet razplamtel. Hercegovci so v začetku marca ponovno dosegli velik uspeh na Muratovici. Stanje pa se je sedaj zapletlo tudi zaradi drugih dogodkov na Balkanu. V začetku maja se je pričela še bolgarska vstaja. V tej vstaji so Turki, še posebej Čerkezi počeli strahovita grozodejstva, ki so pretresla celotno Evropo. Muslimanski fanatiki so 7. maja v Solunu ubili francoskega in nemškega konzula. Tako so 13. maja 1876 v Berlinu ministri Rusije, Nemčije in Avstro-Ogrske izrekli Porti ostro protestno noto, imenovano berlinski sporazum. V njem navajajo, da je potrebno rešiti vprašanje Bosne in Hercegovine. Sporazum so odobrile Francija in Italija, vendar ga je zavrnila Velika Britanija, saj je smatrala, da je z njim ogrožena neodvisnost Turčije. Ta neuspešni sporazum je ohrabil Turke, da so odstranili sultana Abdula Azisa in na njegovo mesto 30. maja postavili bolnega Murata V., ki ga je že 31. avgusta zamenjal Abdul Hamid II. (Tomac 1968: 604).

Majsko dogajanje in nepodpora Velike Britanije berlinskemu sporazumu ter eksploziji fanatizma Turkov, je privedlo srbsko vlado do tega, da je 9. junija sklenila zavezo s

¹⁴ Aktivna vojska.

¹⁵ Rezervna vojska.

¹⁶ Je pripadal teritorialni vojski ali zadnji obrambi (mustafiz), enote so bile regrutirane med Čerkezi in planinskimi plemeni. Med njih so spadale tudi druge neregularne enote.

Črno Goro ter 30. junija napovedala vojno Turčiji. Dva dni kasneje je vojno Turčiji napovedal tudi Črna Gora. Srbija je šla v vojno kljub temu, da ni bila nanjo pripravljena. Ne politično, niti diplomatsko ali finančno, kaj šele vojaško. Kljub vsemu je šla v ofenzivni boj z vero v uspeh. Na drugi strani je Črna Gora odšla v vojno z organiziranostjo vojske iz leta 1871. Glavnina črnogorske vojske je 4. julija 1876 prešla hercegovsko mejo pri Velimlju, ter se nato združila z bataljonom hercegovskih upornikov. Zatem je blokirala Gacko in nadaljevala z ofenzivo proti Nevesinju in ga obkolila 16. julija. Južno črnogorsko fronto so Turki zelo močno napadali, vendar neuspešno. V juliju in avgustu so Črnogorci beležili veliko uspehov. 1. novembra pa je Turčija z njimi sklenila premirje, vendar do njega ni prišlo.

Na drugi strani sta 15. januarja 1877 Rusija in Avstro-Ogrska v Budimpešti sklenili konvencijo, s katero sta si druga drugi zagotovili, da se ne bosta vmešavale v njune interese. Rusija se je zavezala, da ne bo posegala z operacijami v Bosno, Hercegovino, Srbijo in Črno Goro. Avstro-Ogrska pa se ne bo vmešavala v vojaške akcije v Romuniji, Srbiji, Bolgariji in Črni Gori. Politična konvencija, ki je bila kmalu za tem sklenjena, je predvidevala avstro-ogrsko aneksijo Bosne in Hercegovine v slučaju razpada Turčije. S tem so izključili možnost nastanka velike slovanske države.

Ko je Sulejman paša zapustil Črno Goro, da bi odšel na donavsko bojišče, so Črnogorci prešli v ofenzivo ter 8. septembra 1877 zavzeli Nikšić ter zatem 17. septembra še Bilečo. Nadaljnji prodor v Bosno in Hercegovino je zaustavila Avstro-Ogrska, saj je Bosna in Hercegovina pripadala njej, po konvenciji iz Budimpešte.

3. marca 1878 je Rusija sklenila s Turčijo sanstefanski mir, s katerim si je Rusija prikrojila Balkan. S tem sporazumom se niso strinjale Velika Britanija, Avstro-Ogrska, Srbija, Romunija in Grčija. Avstro-Ogrska ni odobraval kršenja politične konvencije, ki je bila sklenjena v Budimpešti. Pod pritiskom ostalih se je Rusija 30. maja 1878 sporazumela o mejah z Veliko Britanijo, Bismarck pa je 13. junija 1878 v Berlinu sklical kongres. Članice tega kongresa so bile samo velike sile in Turčija. Z berlinskim sporazumom je pravico do okupacije Bosne in Hercegovine dobila Avstro-Ogrska (Tomac 1968: 633).

Stanje v katerem se je znašla Bosna in Hercegovina po vojaškem porazu osmanskega cesarstva leta 1878 je bilo porazno, v njej pa je zavladala popolna anarhija. Po osamosvojitvi izpod turške oblasti so morali v Bosni in Hercegovini nadaljevati z obrambo svojega ozemlja, saj jim je grozila okupacija s strani Avstro-Ogrske.

SLIKA 5.9 OZEMLJE, KI GA JE IZGUBIL OSMANSKI IMPERIJ V LETIH 1815-1878

vir: <http://www.suc.org/culture/history/berlin78/ott4.html> (04)

5.5 BOLGARSKI BOJ ZA NEODVISNOST IZPOD TURKOV

Upora Bolgarov proti osmanskemu cesarstvu leta 1875 in 1876 sta prinesla Bolgariji pogojno neodvisnost. Bolgarija je prav tako bila glavno bojišče v rusko turški vojni v letih 1877 in 1878. Rusija se je v vojni borila kot zagovornica Slovanov, ki so živeli pod osmansko vladavino na Balkanu. S sanstefanskim mirom, podpisanim 3. marca 1878, je Bolgarija postala avtonomna država pod rusko zaščito. Istega leta pa so evropske velesile bolgarsko ozemlje vrnile pod osmanski imperij, v imenu regionalnega ravnovesja. Bolgarija je kljub temu obdržala svojo avtonomijo.

SLIKA 5.10 APRILSKI UPOR 1876

Vir: <http://www.stormfront.org/whitehistory/hwr36ii.htm>

5.5.1 ZAMETKI REVOLUCIJE

Ko se je v Srbiji leta 1804 začela veriga uporov proti osmanskemu imperiju, se je mnogo Bolgarov, ki so živeli na mejnih področjih s Srbijo, borilo na njeni strani. Po uporu Grkov proti turški oblasti so bolgarska mesta priskrbela denar in vojake potrebne za upor. Celo nekaj sto Bolgarov se je šest let borilo z Grki v njihovem uporu, nekateri med njimi kot poveljniki, nekateri pa celo v vladi za neodvisnost Grčije. Prav tako so se borili proti Turkom na Kreti z italijanskim revolucionarjem Giuseppejem Garibaldijem in z drugimi nacionalisti v uporih proti Habsburžanom v letih 1848 do 1849 ([http://lcweb2.loc.gov/cgi_bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+bg0026\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi_bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+bg0026))).

1862 je Georgi Rakovski zbral prvo oboroženo skupino Bolgarov, ki so imeli za cilj bolgarsko neodvisnost od osmanskega imperija. Rakovski je bil dobro izobražen, z

izkušnjami bojevanja v predhodnih uporih proti Turkom. Njegova vizija je bila federativna republika, ki bi vključevala vse balkanske narode razen Grkov. Bil je borec v številnih upornih gibanjih narodov, svoje izkušnje pa si je ostril v Romuniji in Srbiji. Čeprav je Rakovski umrl leta 1867 in ni doživel bolgarske neodvisnosti, je bil njegov vpliv še vedno prisoten pri bolgarskih vojaki in kasnejših voditeljih upora.

Tajni bolgarski centralni odbor (BSCC – The Bulgarian Secret Central Committee) so ustanovili bolgarski emigranti, v Bukarešti leta 1866. Njegov cilj je bil nadaljevati misli Rakovskega, pod vodstvom Vasilija Levskega in Ljubena Karavelova. Zamisel tajnega centralnega odbora je bila, da nadgradi ideje Rakovskega z oboroženo revolucionarno skupino, katera bi ustanavljala skupine intelektualcev, ki bi imele nalogo pripravljati ljudi za upor proti Turkom, v boju za neodvisnost Bolgarije. Leta 1868 je Levski osnoval prvi revolucionarni odbor v Bolgariji. Turki so Levskega leta 1873 ujeli in nato obesili, zato je postal narodni junak. Leta 1870 je Karavelov v Bukarešti ustanovil Bolgarski revolucionarni centralni odbor. Smrt Levskega je začasno razbila skupino. Odbor je zopet pridobil na moči, ko se mu je leta 1875 pridružil Georgi Benkovski in prevzel njegovo vodstvo. V tem času se je politična klima na Balkanu spreminjala v korist revolucionarjev, osmanski imperij pa je postajal bolj in bolj ranljiv. Britanija, Rusija in Avstro-Ogrska so bile zaskrbljene nad tedanjim razmerjem sil. Leta 1875 so se v Bosni in Hercegovini uspešno uprli proti Turkom, naslednje leto pa sta še Srbija in Črna Gora napadli osmanski imperij ([http://lcweb2.loc.gov/cgi_bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+bg0031\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi_bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+bg0031))).

5.5.2 APRILSKA VSTAJA

Leta 1875 je Bolgarski revolucionarni centralni odbor verjel, da je osmanski imperij dovolj šibek in da je čas za aktiviranje upora. Lokalni revolucionarni odbori so se v Bolgariji skušali uskladiti za splošni upor, tako strateško kot časovno. Oborožene sile so vstopile v Bolgarijo na obrobju z namenom, da bi podpirale lokalne upore ter nato pomagale pri napadih na osmansko vojsko. Ta strategija ni prinesla pričakovanih rezultatov. Čeprav je bil upor sprva planiran kot splošni upor, se je septembra upor razvijal zelo počasi in postopoma, na ločenih področjih. Nekaterim vodilnim lokalnim revolucionarjem pa je spodletelo že pri mobilizaciji svojih sil. Turki so z lahkoto zatrli upor, ki pa je pritegnil pozornost zahodne Evrope. V tem času je boj Bolgarije postal mednarodno vprašanje (http://en.wikipedia.org/wiki/Bulgarian_April_uprising).

SLIKA 5.11 ZASTAVA APRILSKE VSTAJE 1876

Vir: http://en.wikipedia.org/wiki/Bulgarian_April_uprising

Po propadlem uporu je Benkovski reorganiziral Bolgarski revolucionarni centralni odbor in ustvaril plane za novi upor. Aprilski upor leta 1876 je bil mnogo bolj odmeven, vendar je še vedno trpel zaradi slabe koordinacije. Slaba organiziranost je pripeljala do tega, da so Turki uničili mnogo lokalnih skupin, še preden je bil boj možen. Pokol v Bataku in drugih mestih ter nadaljnje nasilje je sprožilo mednarodno presojo. Smrt okoli trideset tisoč Bolgarov v pokolih je spodbudilo bolgarsko nacionalno zavest. Mednarodna konferenca v Carigradu je sprejela načrt za krotenje muslimanskih fanatikov, ki so bili odgovorni za bolgarske pokole. Lokalno upravo na evropskem ozemlju imperija je Turčija predala kristjanom. Izbrani sta bili dve avtonomni bolgarski okrožji. Eno okrožje je bilo v Sofiji, drugo pa v Tarnovem. ([http://lcweb2.loc.gov/cgi_bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+bg0032\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi_bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+bg0032))).

SLIKA 5.12 BOLGARIJA PO KONFERENCI V CARIGRADU

Vir: http://en.wikipedia.org/wiki/Bulgarian_April_uprising

Ko je sultan zavrnil predloge, mu je Rusija enostransko napovedala vojno, saj je menila, da je sedaj čas za novo vojno s Turčijo. To je bila za Ruse zlata priložnost, da si pridobijo kontrolo nad vzhodnimi potmi ter končno uničijo turški imperij.

5.5.3 RUSKO TURŠKA VOJNA 1877 – 1878

Rusija je Turčiji napovedala vojno 24. aprila 1877. Velika Britanija je sporočila, da se ne bo vmešavala, če ne bodo prizadeti njeni interesi in Rusi ne bodo posegali v Carigrad in Suez. Avstro-Ogrski je Rusija v zameno za nevtralnost priznala pravico, da zasede Bosno in Hercegovino. Sporazum z Rusijo je podpisala tudi Romunija. Rusija ji je obljubila priznanje, zato je 11. maja 1877 razglasila neodvisnost, dva dni kasneje pa je Romunija Turčiji napovedala vojno. Ruska vojska je prešla reko Prut 24. aprila 1877 in prodirala skozi Romunijo proti Donavi. Donavo je začela prehajati v noči z 21. na 22. junij pri Braili v Bolgariji. Ruskemu korpusu je julija uspelo preiti balkansko gorovje, čez prelaz Šipka. Istega meseca je prišlo do dveh velikih bitk za Pleven, obe sta se za Ruse končali neuspešno. V teh razmerah je Rusija spoznala, da mora poslati na bojišče večje sile. Srbijo in Grčijo je pozvala, da Turčiji napovesta vojno. Srbija je to storila, Grčija pa ne.

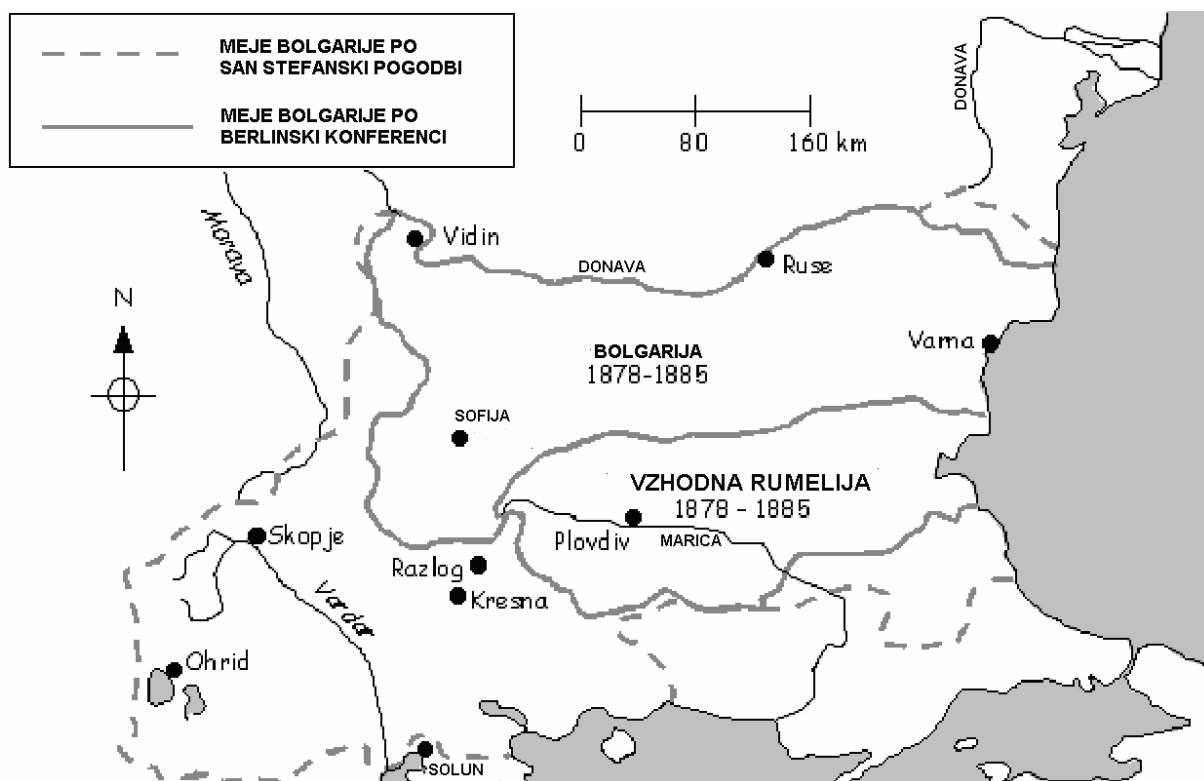
Turki so s proti ofenzivo začeli 31. julija, od avgusta 1877 do januarja 1878 pa so neuspešno napadali na prelazu Šipka.

Z velikim napadom na Pleven je ruska vojska skupaj z Romuni začela 11. septembra 1877. Turki so napad zavrnilo ter povzročili Rusom in Romunom velike izgube. Obkoljeni Pleven se je vdal 11. decembra 1877. Januarja 1878 so Rusi začeli novo ofenzivo na gornji Balkan. Tokrat so bili uspešni in so si odprli pot proti Carigradu, toda zaradi Velike Britanije so se ustavili. Premirje je bilo podpisano 31. januarja 1878 v Odrinu, ne da bi prej obvestili Srbijo in Črno Goro, saj je to premirje veljalo tudi zanju. Turčija je morala priznati neodvisnost Črne Gore, Romunije in Srbije, na račun turškega ozemlja sta se razširili tako Rusija, kot Črna Gora. Ustanovljena je bila kneževina Bolgarija, ki je zavzemala ozemlja, kjer so bili v večini Bolgari, ostala je le turška vazal (Švajncer 1998: 285).

Rusija in Turčija sta 3.marca 1878 podpisali sanstefanski mir. Z njim je Rusija velika ozemlja prisodila Bolgariji. Bolgarija se je povečala za Makedonijo do Ohridskega jezera in dobila Pirot do Vranja, ki so ju prej zavzeli in držali Srbi.

Ker je bil mir podpisan brez soglasja velikih evropskih sil, so le te zahtevale evropski kongres. Pod pritiski je Rusija pristala na kongres, ki se je začel 13. julija 1878 v Berlinu. Vodil ga je nemški kancler Bismarck. Sanstefanska Bolgarija je bila zmanjšana in razdeljena na dve različni državno pravni oblasti: kneževino Bolgarijo in vzhodno Rumelijo kot turška provinco s posebnim statusom. Srbija je prišla v avstro-ogrsko interesno območje in dobila del ozemelj, ki so bila odvzeta Bolgariji.

SLIKA 5.13 BOLGARIJA 1878

Vir: <http://home.no.net/bhb1/frm-h04e.htm>

6. PRIMERJAVA UPOROV PO VOJAŠKIH DEJAVNIKI

6.1 TURŠKA VOJSKA NA PRAGU XIX. STOLETJA

V začetku XIX. stoletja je Turčija dajala vtis države pred razpadom. Imela je naziv bolnik na Bosporju. V medsebojnem tekmovanju so se velesile, odkrito vpletale v notranje zadeve Turčije.

Od XIV. stoletja ni bilo nikakršnih bistvenih sprememb v vojaški osmanski ureditvi. Osmanske vojaške ustanove, ki so bile na začetku tako močne in učinkovite, so se skozi stoletja izčrpale do popolne nemoči.

Janičarji, ki so bili na začetku elitna profesionalna vojska, so se spremenili v razvodenelo milico. Na njihovem seznamu je bilo okoli 400.000 ljudi, vendar pa so lahko v primeru vojne računali le na 40.000 vojakov. Med janičarje so spadali tako bogati kot siromašni ljudje, starci in otroci ter drugi, z namenom, da bi lahko uporabljali privilegije te organizacije. Janičarji so se nahajali po celi državi, njihove starešine dahije¹⁷ pa so bile večkrat močnejše od državnih organov. Bili so nedisciplinirani in neuniformirani. Napadali so ljudi, posebno še rajo, bogate muslimane ter ubijali sultane, evropske vojske pa so bile proti njim v veliki premoči (Tomic 1968: 137).

Spahije, ki so bili v preteklosti odlična lahka konjenica in so veliko prispevali k osmanski ekspanziji, so prav tako izgubili velik del svoje učinkovitosti in borbenosti. V tem obdobju je bilo v Turčiji okoli 132.000 spahilukov,¹⁸ ki so teoretično dali svojega konjenika, vendar jih je le manjši del sodelovalo v vojni. V primerjavi z evropsko konjenico so bile spahije izrazito inferiorne.

Velik del osmanske armade je usposabljala neplačana konjenica in vojaki, ki so bili pretežno iz Anatolije in so imeli malo operativno vrednost. Tudi sami so sodelovali v ropanju prebivalstva. Najemniki so bili večinoma pehotniki, ki so bili v glavnem Albanci. Stalne vojske je bilo malo, vsega nekaj tisoč pehotnikov s konjeniški gardami artilerije in inženirije.

¹⁷ Janičarski poveljnik.

¹⁸ Spahijski fevd.

Njihova vojska ni imela predpisane oborožitve. Orientalski borci, pehota in konjenica so poleg puške imeli še dve pištoli, handžar in nož. Prav tako se vojska ni borila po predpisani taktiki. Vojaki so sicer znali silovito jurišati v rojih, vendar ni bilo dovolj racionalnosti in vztrajanja v bojih. Najbolj vztrajni so bili Turki pri obrambi utrjenih trdnjav, pri kateri je sodelovalo vse sposobno, po večini muslimansko prebivalstvo. V trdnjavski vojni in nasploh v taktiki napada in obrambe, so bili Turki zelo slabi. Niso uporabljali fortifikacijskih ovir, niso se želeli vojskovati pozimi, pripadniki milice so odhajali domov in zapuščali vojsko, neradi pa so se borili tudi ponoči (Tomac 1968: 138).

S takšno anarhistično vojsko se Turčija ni mogla primerjati z evropskimi silami. O tem so pričali mnogi porazi njihove vojske. Zato je sultan Selim III. od leta 1789 do 1807 pričel z vojaškimi reformami.

Leta 1793 je pod nazivom Novi red (Nisami džedid) izdal nekatere uredbe, ki so bile upravne, kmetijske, finančne in vojaške narave. Vojaška uredba se je nanašala na fevdalno milico (spahije), mornarico in artilerijo. Predvidevali so tudi postopno formiranje pehote evropskega tipa do 12.000 ljudi.

Ljudje so nasprotovali reformam. Ko je leta 1805 sultan uvedel naborništvo, ki je bilo poskusno in na omejenem prostoru, je bil odpor janičarjev in širših slojev prebivalstva velik. Maja 1807 je v bosporskih trdnjavah bilo ukazano, da morajo vojaki obleči uniforme. Zaradi tega je prišlo med njimi do nezadovoljstva, ki je preraslo v upor. Sultan je moral ustaviti reforme. Janičarji so ga prisilili, da je moral zapustiti prestol v korist svojega sina Mustafe IV. Naslednje leto so Selima III. ubili. Reforme je v svoje roke vzel paša Mustafa Barjaktar, kateri je zamenjal Mustafa IV. in na prestol postavil Mahmuda II. Slednji je Turčiji vladal do 1839. Kot veliki vezir je Bajraktar nadaljeval z ustanavljanjem regularnih enot, pod imenom Sejmen. Janičarji so vezirja Bajraktarja novembra 1808 ubili.

Reforme so se nato prekinile in nadaljevale šele čez 18. let. Maja leta 1826 je Mahmud II. začel formirati nove regularne enote z imenom »Eskindži« (lahke in hitre), s katerimi je nameraval dopolniti janičarje. Janičarji so se znova uprli. S pomočjo ljudi in sultanovih vernih enot, posebno inženircev in artilerijcev, je janičarje

uničil leta 1826. Mahmud II. je nato ukinil janičarski korpus in odredil formiranje v enote, z imenom Zmagovita muslimanska vojska.

Pot do reform je bila sedaj odprta, vendar je bilo potrebno pohiteti, zaradi napetih, sovražnih odnosov z Rusijo. V zelo kratkem obdobju je bila organizirana redna vojska s pehoto, artilerijo in konjenico. Seveda pa je bilo še veliko težav. Artilerija je bila nedovršena in neuigrana. Pehota se je le s težavo privadila na linijski postroj ter napade z bajonetom. To je bila popolna novost za turško vojsko. Sicer pa je vojska štela okoli 48.000 vojakov. Največ težav je bilo verske narave, muslimanski vojaki se nikakor niso strinjali, da bi jim poveljevali neverniki. Tuji častniki se niso smeli postavljati na poveljujoče položaje, turških pa ni bilo dovolj. Poleg redne vojske so lahko v vojni zbrali okoli 10.000 spahij (konjenica) in od 80.000 do 90.000 neregularnih enot pehote in konjenice (Tomac 1968: 140).

V osmanskem imperiju so razvili mornarico konec XIV. stoletja. Čez približno sto let je postala ena najmočnejših mornaric na svetu, ki je uspešno nadzorovala večji del Mediterana. Tudi v XIX. stoletju je turška mornarica zelo napredovala. Sultan je ustanovil moderno floto. Kljub velikemu napredku ob reorganizaciji, pa je bila osmanska mornarica v razmerju do svojih sovražnikov še vedno šibkejša. Prav tako se ni mogla primerjati s svojimi zavezniki, na primer z nemško mornarico (http://en.wikipedia.org/wiki/military_of_the_ottoman_empire).

Da turška mornarica v tistem času ni bila konkurenčna z ostalimi vodilnimi mornariškimi silami v Evropi, se je izkazalo tudi v bitki pri Navarinu 1827. Združena osmanska in egiptovska flota sta bili uničeni od britanskih, ruskih in francoskih enot v navarinskem zalivu. Zavezniške ladje so bile bolj oborožene kot nasprotnikove, posadke pa so bile bolj izurjene, kar je bilo odločilno za hitro zmago zaveznikov (http://en.wikipedia.org/wiki/battle_of_navarino).

Reforme in razvoj turške države so počasi dajali rezultate. Že v času krimske vojne Turčije z Rusijo je bila njihova vojska v boljšem stanju. Največji del reform se je nanašal na popolnitev vojsk in njeno vzdrževanje, ki se je izvajalo po Moltkejevemu priporočilu. Seveda pa Moltkejeva priporočila niso bila optimalno izvedena zaradi drugačne mentalitete in običajev v Turčiji. Pruski vpliv se je najbolj videl v skrajšanju

vojaškega roka iz sedem na pet let, v kadru in v rezervnih enotah pa je bil položaj boljši kot v nekaterih vojskah po Evropi. Naborniki so bili izbrani z žrebom samo med muslimani. Regularna vojska je bila razčlenjena na aktivne (nizam) in rezervne (redif) korpuse. Planirano je bilo, da bi bilo redifskih enot toliko kot nizamskih, kar pa ni bilo nikjer doseženo. V Arabiji in Iraku se organiziranje redifov še sploh ni začelo. Aktivna vojska je bila dobro oborožena. Artilerija je postala najboljši rod vojske. V celi vojski pa je bilo čutiti velik primanjkljaj šolanih častnikov. Logistična oskrba turške vojske je bila slaba, zato se je njihova vojska lahko borila le v krajih, kjer se je lahko živela na terenu (Tomac 1968: 279).

Razvoj turške vojske se je seveda nadaljeval tudi po končani krimski vojni. Organizacija turške vojske se je še vedno zgledovala po vzoru pruske vojske. 1869 leta je bil izdelan načrt za organizacijo in razvoj turške vojske do leta 1878. Aktivna vojska (nizam) je predvidevala sestavo, v kateri bi bilo 210.000 vojakov. Vse enote skupaj bi naj štejele 700.000 vojakov kar je bilo za 35 milijonov ljudi, od tega 19 milijonov muslimanov, ki so takrat živeli v imperiju, velik zalogaj. Vendar njihova vojska tudi v najboljših časih ni štela več kot 500.000 vojakov.

Vojaški obvezniki so bili še vedno samo muslimani. Letni kontingent nabornikov je štel 37.500 vojakov, cel imperij pa je bil razdeljen na 6 korpusnih področij. Korpus garde je bil dopolnjen iz cele države. Do leta 1878 cilji niso bili doseženi. Kajti ni bilo dovolj rezervistov, prav tako ni bila izvedena strukturna delitev vojske na brigade, divizije in korpuse.

Poveljujoči kader ni bil primeren. Pehotni in konjeniški častniki so bili večina nepismeni. Poveljniki armad niso bili dovolj samostojni, operativne odločitve so izvajali po odobritvi sultana, nujno pa so se morali sporazumeti tudi z ministrom za vojno. Logistična oskrba je bila slaba, nobena trdnjava v Turčiji ni ustrezala tedanjim modernim zahtevam. Od leta 1828 na njih ni bilo izvedenih modernizacij.

V vojskovanju so se Turki posluževali predvsem ofenzivne obrambe na dobro utrjenih položajih. Kadar pa so napadali, so to delali v gostih rojih, gručah brez reda, za njimi naj bi nastopale močne rezervne sile v posamičnih postrojih.

Turška flota je razpolagala s 15 oklepniimi ladjami, od katerih je bilo 5 v gradnji, s 162 težkimi in 40 lahкими topovi. Material je bil sicer dober, vendar so bile posadke slabo izurjene, častniki kader pa ni imel praktičnih izkušenj. Prav tako je bilo premalo streliva in goriva. Donavska flota je imela pred začetkom vojne 6 oklepnih in 17 neoklepnih ladij, s komaj vsega 80 topovi 120 mm ali manjšega kalibra. Ladje so bile v dobrem stanju, kakor tudi njihove posadke (Tomac 1968: 602).

Razmerje muslimanov proti nemuslimanom je bilo v evropskem delu Turčije 4:6,5, v korist kristjanov, zato je bila težava za popolnitev in mobilizacijo enot v tem najbolj izpostavljenem in zelo občutljivem delu imperija velika.

Še preden je bil načrt iz leta 1869 približno realiziran, pa sta se na Balkanu zgodili dve vstaji (bosansko hercegovska in bolgarska). Le ti sta pripeljali osmanski imperij na rob propada.

6.2 SRBSKA VOJSKA IN OBOROŽITEV

Zaradi sodelovanja v prostovoljnih odredih v času med avstrijsko turško vojno v XVIII. stoletju, so Srbi dobili veliko vojaških izkušenj in spoznali sodoben način vojskovanja. V prostovoljnem korpusu, v letih od 1788 do 1791, naj bi sodelovalo okoli 18.000 Srbov. Ta korpus je bil najbolj aktiven v vojaških operacijah avstrijske vojske. Prostovoljni korpus je bil razpuščen 1798, na kar so mnogi Srbi odšli domov. Po pozivu vezirja Hadži Mustafe so ti ljudje nato usposabljali narodno vojsko, katera se je borila proti turškim odpadnikom, predvsem proti janičarjem.

Uporniška vojska v Srbiji je bila najprej sestavljena iz skupin, ki so se po porazu razbile, nato pa pod prisilo ponovno zbrale. Pod poveljstvom Karadžordževića so v nekaj mesecih osvobodili skoraj cel Beograjski pašaluk¹⁹. Zelo hitro je osvobodilna vojska štela 25.000 vojakov, ki pa se je še povečevala in kasneje narasla preko 50.000 vojakov. Na začetku upora je bila osvobodilna vojska slabše organizirana. Njena organiziranost in disciplina je rasla sorazmerno z njenimi uspehi (npr. zmaga pri Ivankovcu v letu 1805). Njeni uspehi so se seveda nadaljevali, kar je pozitivno vplivalo na njeno samozavest (Tomac 1968: 143).

¹⁹ Področje na katerem ima oblast paša.

V okolici Beograda je bila vojska organizirana po nahijah, ki so predstavljale največjo vojaško enoto. S stabilnejšimi političnimi razmerami in boljšim državnim položajem v Srbiji se je v letu 1808 pojavila potreba po bolj čvrsti vojaški organizaciji. V Beogradu je bil ustanovljen bataljon regularne pehote in baterija artilerije. Usposabljanje tega bataljona je izvajal ruski častnik, ki je v Srbijo prišel leta 1806 in nato v njej ostal.

Po ofenzivah srbske vojske proti Nišu, Suhemu dolu in Novem Pazarju, ki niso bile uspešne, je nastala kriza v organiziranju srbske vojske. Kljub temu je vojska še naprej pošiljala vojake v pomoč zaveznikom, predvsem Rusiji. Po porazu pri Kamenici leta 1809 je bila izvršena mobilizacija srbske vojske. Pri mobilizaciji Beograda so ljudje zavračali nošenje uniforme, zato so na zbor prihajali v svojih oblačilih. Njihovo obnašanje je mejilo na protest.

V letu 1811 je bila vojska ponovno reorganizirana, vojakom pa je bil postavljen pogoj, da morajo končati osnovno usposabljanje. Usposabljanje se je izvajalo v središču nahije, kjer so jih urili mojstri za eksercir²⁰ iz Beograda. Številni Srbi iz Avstrije, posebno še obmejni vojaki (graničarji) z različnimi čini, so prihajali v Srbijo, da bi se zaposlili. Zelo važen center za usposabljanje je bila Topola, kjer so se urili topničarji, bobnarji in konjenica. Do leta 1812 so bila povelja avstrijska, zaradi velikega števila častnikov iz Avstrije. Ko pa je v Beograd prišla ruska vojska, so leta 1812 uvedli ruska povelja. Povečanje regularne vojske je bilo možno zaradi intenzivnega usposabljanja vojakov v celi Srbiji (Dobrašinović 1972: 50).

Srbi so do orožja, vsaj na začetku vstaje, prihajali tako, da so ga zaplenili Turkom. Zaradi tega je bila njihova oborožitev podobna turški. To so bile dolge puške vzhodnega izvora, pištole, jatagan (dolga ukrivljena nož), ki se je nosil za pasom ali sablje, katere so označevale vojaški čin častnikov. Najprej se je vojaški material nabavljala iz sosednje Avstrije, predvsem smodnik in puške. Kasneje se je vzpostavila zveza tudi z Rusijo, ki jim je poslala pošiljko orožja preko Vlaške. To so bile puške pruske ali švedske proizvodnje, katere so Rusi zasegli v vojni leta 1807, kakor tudi pištole in sablje. Tako je bila narodna vojska v Beogradu oborožena s puškami, ki so

²⁰ Vojaški eksercir je brezdušno mehanično vzgajanje in navajanje na kaj.

imele bajonet in so bile vzhodnega izvora ali pa iz ostalih delov Evrope. Konjenica je bila oborožena s kopljem, sabljami in pištolami.

Seveda se je morala Srbija nasloniti tudi na svoje sile. Najprej so začeli sami izdelovati smodnik, z razvojem rudarstva in obdelavo kovin so pričeli ulivati tudi topove, do katerih je bilo težje priti. Srbska vojska je imela različne topove od poljskih, havbice in gorske topove, kateri so se lahko tudi razstavljali. Ob pomoči konjenice je postala artilerija zelo mobilna, kar ji je omogočilo večkratno menjavanje položajev za streljanje v boju.

Oskrba vojske v času vstaje je bila različna. Regularna vojska v Beogradu je dobivala pasulj, meso in plačo. Vojaki narodne vojske so se hranili in oblačili z lastnimi sredstvi. Specialno znanje topničarjev in bobnarjev je bilo cenjeno, za kar so prejeli boljše plačilo. Prejeli so tudi posebno uniformo na državne stroške.

V času vstaje je veliko časnikov prišlo v Srbijo od drugod: Srbi iz Avstrije, Hrvati, Rusi in Francozi. Ti so bili večina v stalni vojski, predvsem strokovnjaki za eksercir. Kakšen je bil njihov zaslužek ni znano, vendar glede na raven njihovega strokovnega znanja, ki so bila zelo potrebna novi srbski državi, so verjetno dobro zaslužili.

Po padcu Srbije je večina oficirjev odšla med prostovoljce, ki so se borili proti Napoleonu. Nekateri so emigrirali v Vlaško in Rusijo. V drugem uporu pa je Miloš Obrenović le redko koristil njihovo znanje in izkušnje.

V drugem uporu je bila vojska boljše pripravljena in organizirana. Na začetku se je odlikovala z zbiranjem vojaškega materiala, topov in smodnika ter vzpostavila seznam ljudi s specialnim znanjem. Vojska je bila razdeljena na polke in vojaška poveljstva. Vsaka nahija je imela en polk, ki ga je kasneje zamenjal bataljon. Šele leta 1826 je knez Miloš zasnoval stalno enoto. Ta enota je bila uniformirana po evropskem vzoru, njen organizator je bil avstrijski oficir. Zaradi protesta Turkov je ta enota morala sleči uniformo. V Kragujevcu in Požarevcu so vojaki nosili kmečke obleke. 1830 je bila vojska spet uniformirana, čeprav je stalne vojske bilo zelo malo, komaj nekaj sto vojakov. V letu 1832 je bil izšolan odred kozakov. Proti koncu tridesetih let se je vojska povečala, najboljši vojaki so odšli na šolanje v Rusijo za

častnike, od koder so se vrnil in nato urili domače vojake po ruskem vzoru (Dobrašinović 1972: 53-55).

Hajduki

Zaradi večje moči in izurjenosti turške vojske se je kot najpogostejša oblika boja zoper turško oblast bilo hajduštvo. Hajduštvo se je v Turčiji od XVI. do XIX. stoletja vedno bolj razvijalo in širilo po celotnem imperiju, hkrati pa je dobivalo različno obliko, ker so bili tudi vzroki njegovega nastanka različni.

Vzroki gorskega hajduštva so bile težke družbene in politične razmere krščanske raje na Balkanu: davčni in fevdalni pritisk ter raznovrstna nasilja so pognala mnogo ljudi med hajduke. Zato je bilo hajduštvo redni spremljevalec fevdalne anarhije, vojn, velikih epidemij in lakote. V takih časih so uhajali med hajduke tudi bogatejši kmetje, pogosto kar cele vasi. Ta vrsta političnega odpadništva se je mešala v nemirnih časih in med vojnami ter se razraščala v cele upore in ljudske vstaje (Babić 1959: 426).

Pravim hajdukom in borcem proti Turkom so se v velikem številu pridružili tudi navadni begunci in razbojniki, ki so šli v gozd zaradi ropanja. Druga vrsta hajduštva se ponavlja v plemenskih področjih, kjer je bil obstoj hajduške čete tesno povezan s plemensko vojaško organizacijo. Take čete niso samo branile svojega plemena in njegovih čred pred napadom čet iz drugih plemen ali pa pred sosednjimi Turki, temveč so šle na roparske pohode. Ta vrsta hajduštva se je pri črnogorskih, hercegovskih, pa tudi arbanaških plemenih silovito razvila v XVII. in XVIII. stoletju (Babić 1959: 426-427).

6.3 GRŠKA VOJSKA IN OBOROŽITEV

V Grčiji je imela politika velik vpliv na vojsko. Kopenske sile so bile zbirka čet, ki so bile sestavljene pretežno iz kmetov, pod vodstvom poglavarjev in nadškofov. Ladjevje je bilo sestavljeno iz približno petdeset do osemdeset ljudskih flot, vsak top na ladji pa je upravljalo osem mornarjev. Ovirale so jih predvsem težave z oskrbo kopenskih sil, saj so bile grške utrdbe s skladišči blokirane, vojsko pa so morali nameščati tam, kjer ni bila zaželeno. Artilerija je trpela popolno pomanjkanje, oborožitev grške vojske je bila tako komaj zadostna za doseg svojih ciljev. Tudi

mornarica se je ukvarjala s podobnimi težavami. Grške dvojbornice so imele le od 10 do 18 topov, topovi večjega kalibra pa so bili maloštevilni.

Vsi so se strinjali, da so bili Grki mojstri v organiziranju vojskovanja. Grški borci so vztrajali na uporabi dobrega terena in smrtno natančnega streljanja s skritih položajev. Te metode so se naučili od Albancev. Biti vedno v pomanjkanju z možmi jih je pripeljalo do tega, da so se bojevali po albanskemu zgledu. Njihove enote so delovale kot ekipa, kjer mora vsakdo v njej skrbeti za svojo osebno varnost, bolj kot za kar koli drugega. Dosega ciljev z žrtvovanjem nekoga za dosego osebne slave je bil zločin. Grki se sicer tega niso tako natančno držali, vendar niso nikoli tvegali in izpostavljali samega sebe na odprtem terenu. Njihove puške niso bile opremljene z bajoneti, zaveznik pa so jim bile gore. Podobno kot Albanci so tudi njihovi vojaki skrbno izbirali položaje za streljanje, kjer so si namestili mnogo zalog za streljanja, saj so imeli izvrstne strelce (Dakin 1955: 31-32).

Z začetkom upora so se grškim enotam priključili tudi prostovoljni vojaki iz tujine, častniki in generali. Bogati trgovci so pomagali z denarjem, orožjem in celo z vojaškimi ladjami. Grki pa so pozivali vse za boj sposobne ljudi od 16. do 60. leta, da se priključijo vojski. Grkom je uspelo na začetku leta 1822 formirati prvi bataljon regularne vojske. Sestavljen je bil pretežno iz prostovoljcev iz tujine pod poveljstvom generala Normana.

Zaradi notranjih političnih preprirov je bilo težko organizirati regularno vojsko. V obdobju do leta 1825 so na osvobojenem ozemlju izobrazili vsega okoli 4.000 vojakov. Poveljevali so jim večinoma tujci. Spopadi med centralno in lokalno oblastjo so se prenašali tudi na regularno vojsko proti teritorialni, ki je bila dejansko edini nosilec oborožene borbe. Ti politični prepripi so dostikrat dobivali obliko državljanske vojne, zato med lokalnimi in teritorialnimi enotami ni bilo sodelovanja.

6.4 VOJSKA BOSNE IN HERCEGOVINE TER NJENA OBOROŽITEV

Težak položaj kmetov, trgovcev in nasploh ljudi v Bosni in Hercegovini je pripeljal do tega, da so se ljudje uprli turškemu izkoriščanju. Povečevanje davka (desetine) ob slabi letini 1874 je bila samo pika na i.

Ker so v vstajah sodelovali predvsem kmetje, je bilo veliko težav z organiziranjem upornih enot. Seveda so bili kmetje tudi slabo oboroženi in izurjeni za vojskovanje. Veliko ljudi še sploh ni sodelovalo v bojih, njihova oborožitev pa je bila predvsem domače orodje, kot so sekire in kopja, le redki so imeli puške.

Hercegovini je odkrito pomagala Črna Gora, Srbija pa je bolj diskretno pomagala Bosni. To pa zaradi tega, ker je bila Srbija pod večjim pritiskom Avstro-Ogrske. Pomoč je prihajala predvsem v orožju, vojaki, strelivu in denarju. Seveda so na pomoč vstajnikom v Bosno in Hercegovino prihajali prostovoljci iz sosednjih dežel, posebno še garibaldinci. Turki so svoje nizame vozili v Bosno in Hercegovino iz drugih krajev, največ preko Kleka ter mobilizirali redife in bašibazuke.

Po začetnih uspehih upornih enot, predvsem v Hercegovini, je prišlo kasneje tudi do porazov. Enote so se najprej organizirale in odhajale v boj, vendar z nasveti, naj se bolj držijo v gozdovih, kot pa da se vojskujejo. To je bila taktika gverilske vojske, ustvarjena v strahu pred porazom, brez vojaškega centra vstaje in političnega programa. Navodila iz Beograda so bila, da le toliko ljudi peljejo v boj, kolikor so imele bojnih sredstev. Šele v juliju 1876 so dobili navodila, naj vključijo v enote ljudi, kateri niso imeli orožja (Ekmečić 1973: 87). Turki so imeli v Bosni in Hercegovini vojaško premoč, zato so se uporniki izogibali frontalnim spopadom.

V letu 1876 sta v vojno proti Turkom vstopili tudi Srbija in Črna Gora. Vstop Srbije v vojno proti Turčiji 1876 ni bil racionalno sprejet. Organizacija narodne vojske je bila slaba. Izvedena je bila le toliko, da so se vojaki usposabljali v večji meri predvsem na vasi. Oborožili so jih z novejšim orožjem. Taktično usposabljanje je bilo slabo, častniški kadri so bili neuniformirani, vojska pa je bila sestavljena iz pretežno političnega kadra, z zelo malo strokovnega vojaškega znanja (Čubrilović 1958: 346). Srbija je mobilizirala preko 100.000 ljudi, 158 bataljonov prve in druge stopnje, 18 bataljonov tretje stopnje, 44 baterij z 210 orožji, 6 pionirskih in 6 sanitetnih enot. V času vojne se je številka povzpela na 130.000 ljudi.

Tako je Srbija formirala vojsko miličniškega tipa (enota na vpoklic), strukturirano v bataljone, brigade in divizije. Imenovali so jo narodna vojska neuniformiranih obveznikov in nepripravljenih starešin.

Črna Gora je v vojno vstopila z organizacijo iz leta 1871, po kateri so formirali 23 teritorialnih (plemenskih) bataljonov, organiziranih v šest brigad, vsaka brigada je dala še po en bataljon, v katerem je bilo 500 vojakov za formiranje Gardijske brigade. To je bila vojska miličniškega tipa (enota na vpoklic), katera se je usposabljala čez praznike, 30 dni v letu. Po popisu iz leta 1870 je Črna Gora imela 16.500 vojaških obveznikov, v starosti od 16 do 60 let. Starešine so imele nekaj vojaškega znanja. Oboroženi so bili s puškami in nekaj topovi. V začetku vojne se je črnogorski vojski priključilo od 10 do 12 bataljonov prostovoljcev iz Hercegovine in Vasojevičev.

6.5 BOLGARSKA VOJSKA

Prvi pobudnik in vodja oborožene vstaje je bil Georgi Rakovski. Izkušnje v vojskovanju proti Turkom si je nabral kot pripadnik hajdukov. Bil je tisti, ki je načrtoval oboroženo vstajo in osvoboditev izpod turškega cesarstva. Pričakoval je, da bo tej ideji sledil plaz nezadovoljnih Bolgarov, ki se mu bodo prostovoljno pridružili pri formiranju močne nacionalne vojske. Le ta pa bo sposobna zmagati v boju za neodvisnost.

V 60. letih XIX. stoletja je poskušal doseči bolgarsko nacionalno revolucijo s pritiski in bajoneti, ki je bila neuspešna. Izkoriščal je tedanje konfliktno situacijo med balkanskimi državami in njihovimi muslimanskimi sosedi ter kar nekajkrat bil blizu svojih sanj, da bi razvil bolgarsko nacionalno vojsko. Umrli je leta 1867, njegova smrt pa je pomenila konec pomembnega obdobja bolgarske nacionalne revolucije (<http://www.bulgaria.com/history/bulgaria/revival.html>).

Revolucionarne aktivnosti Rakovskega so spodbudile bolgarske emigrante v Romuniji in Rusiji. Njihove aktivnosti so bile učinkovite in so si izborile svoj prostor v evropskem političnem življenju. Leta 1869 so v Bukarešti mladi revolucionarji formirali skupino, ki je bila predhodnik Bolgarskega revolucionarno centralnega odbora (BRCC). 1869 in 1870 leta BRCC ni dosegel pričakovanih rezultatov. Zato so začeli pod poveljstvom Vasila Levskega z odločnejšimi in učinkovitejšimi pobudami, katerih cilj je bila osvoboditev Bolgarije. Levski je namreč leta 1862 pobegnil v Srbijo ter kot prostovoljec deloval v bolgarski legiji, ki jo je vodil Rakovski. Levski je videl nacionalno osvobodilno revolucijo kot oboroženo vstajo celotne

bolgarske populacije v osmanskem imperiju. Stremel je k temu, da bi bil upor dobro pripravljen, z vsem ustreznim vojaškim šolanjem in primerno koordinacijo kot del notranje revolucionarne organizacije, ki bi se razraščala v odbore po vsem bolgarskem področju. Leta 1872 je prehodil celotno bolgarsko ozemlje ter razširjal močno mrežo odborov v mestih in vaseh. Oskrboval jih je z orožjem, organiziral boje za odcepitev. Na koncu je bil ubit med ropom pošte (odbor je potreboval denar za nakup orožja) s strani turške policije. Policija je uničila tudi nekatere odbore v severovzhodni Bolgariji, vključno z glavno organizacijo.

Leta 1875 je skupina mladih revolucionarjev (Hristo Botev, Stefan Stambolov, Nikola Obretenov in drugi) odigrala pomembno vlogo v Bolgarskem revolucionarnem centralnem odboru. Uspelo jim je obnoviti notranjo organizacijsko mrežo. Izkoristili so prednost globoke krize osmanskega imperija in se pripravili na oborožen boj, ki se je začel spomladi 1876, imenovan aprilska vstaja.

Ta upor se ni razširil na celotno Bolgarijo, pač pa samo na mesta in vasi v bližini gora, ki so obkrožale mesto Plovdiv. Na drugih krajih so potekali le gverilski boji. Samo po nekaj dneh herojskih bojev Bolgarov so Turki začeli z maščevanjem. Tropi Turkov so pričeli uprizarjati množične pokole nad vso populacijo Bolgarov, tako nad uporniki kot nad tistimi, ki niso sodelovali v uporih. Bolgarski emigranti so kot odgovor na turško maščevanje organizirali enoto z 200 vstajniki.

Dogodki v Bolgariji so sprožili med rusko javnostjo sočutje, solidarnost in pripravljenost pomagati bolgarskemu ljudstvu. V poletju, jeseni in zimi 1876 si je ruska vlada prizadevala najti miroljubno rešitev za bolgarsko vprašanje. Sklicali so carigrasko konferenco (južno slovansko ime za Konstantinopel) v decembru 1876. Po predhodnem razgovoru z velikimi silami o možnem izhodu, so 12. aprila 1877 napovedali vojno Turčiji. Strategija ruskega vojnega plana je temeljila na napačno presojeni domnevi, da je Turčija velika le po ljudeh in se bo zrušila ob napadu. Zato so planirali za napad samo manjši ruski kontigent s 15.000 vojaki. Na drugi strani je osmanski imperij angažiral 300.000 vojakov v Bolgariji, da bi preprečil prodor ruskim oficirjem in vojakom na njihovo ozemlje. Bolgarski ljudje so sprejeli novico o rusko turški vojni z velikim navdušenjem. Bolgarski vojaški oddelek je vpoklical bolgarske prostovoljce in sestavil 12 bataljonov, ki so skupaj šteli 12.500 vojakov, nato so se

vojaki pridružili ruski vojski. Prav tako se je organiziralo na stotine gverilskih oddelkov. Tudi tisoče drugih Bolgarov se je neposredno pridružilo ruski vojski, ki so ji pomagali kot izvidniki, inženirci, medicinska pomoč in oskrbovali s hrano ter krmo (<http://www.bulgaria.com/history/bulgaria/liber.html>).

Avgusta 1877 so v bitki uporniki zavzeli vrh Stare planine, ki je geografsko razdeljevala bolgarsko zemljo. S podporo manjšega števila Rusov so bolgarski prostovoljni oddelki izvedli frontalni in bočni napad proti zelo močnemu sovražniku, ki je pričakoval, da bo z lahkoto porazil prostovoljce. Njihovo orožje so bile starejše puške, ki so izvirale iz francosko pruske vojne. Ko so porabili vso strelivo, so prostovoljci nadaljevali boj s praznim orožjem, da bi preprečili prodor nasprotnika. V boju mož na moža so se pogumno borili do zadnjih svojih moči. Kmalu se je zgodila velika sprememba, saj so iz Rusije prišle sveže ruske okrepitve. Zavzeli so Pleven, ob koncu leta 1877 so prečkali Balkansko gorovje v širokopasovni ofenzivi. Sledile so zmage nad Sofijo, Plovdivom in še nekaterimi mesti. Osmanski vojaški mehanizem je bil razbit, uničen in pogubljen (<http://www.bulgaria.com/history/bulgaria/liber.html>).

6.6 PRIMERJAVA OKOLIŠČIN UPOROV

6.6.1 SRBIJA

Zaradi težavnega položaja raje v Srbiji je zelo hitro med ljudmi rasla nacionalna zavest. Vstaja srbskega ljudstva je leta 1804 imela velik odmev po Evropi, posebno na Balkanu. Vstajniki so imeli največ težav z organizacijo in izvedbo upora. Posebna pozornost je bila usmerjena na dosego čim večje mobilizacije ljudi, s katero bi se bili pripravljene boriti proti turški oblasti. Še več težav s pripravami za izvedbo upora so imeli v drugi srbski vstaji. To je bilo zaradi tega, ker je veliko ljudi po neuspelem prvem uporu zbežalo v tujino. Le ti se kasneje niso vrnili. Za uspešno izvedbo upora je potrebno imeti odločne in sposobne ljudi. Teh je takrat primanjkovalo. Pobje knezov neposredno pred prvim srbskim uporom je razredčilo njihove vrste, v drugem uporu pa se Miloš Obrenović nikakor ni hotel zanesti na ljudi, ki so sodelovali v prvem srbskem uporu.

Kljub vsemu temu je bilo čutiti večjo enotnost med ljudmi v Srbiji, kot pa pri Grkih. Ideja samostojne Srbije se je namreč hitro razširila po celotnem beograjskem pašaluku.

6.6.2 GRČIJA

Največja nasprotja za izvedbo upora proti Turkom so bila znotraj takratne grške družbe. V Grčiji je bilo takrat veliko ljudi izobraženih in bogatih, ti pa so pod Turki uživali privilegije in se zaradi tega bali, da bi z uporom več izgubili kot pridobili. Razredni boji so nemalokrat pripeljali Grčijo na rob državljsanske vojne. Ljudje so bili lojalni različnim voditeljem, kateri med seboj niso hoteli sodelovati. Zaradi vsega naštetega se je začel upor na treh krajih, in sicer na Peloponezu, Carigradu in južni Romuniji. Le s težavo se je širil po Grčiji. Vrhunec je dosegel med ruskoturško vojno v letih 1828 do 1831.

6.6.3 BOSNA IN HERCEGOVINA

Bosansko hercegovski upor je bil dejansko kmečki punt, ki je nasprotoval socialnemu nasilju nad kmeti. To je bil odgovor na nasilje, ki ga je izvajala osmanska oblast. Dogovor za začetek upora je bil sprejet v saboru poglavarjev, zelo hitro pa se je razširil po celi Bosni in Hercegovini, kar je bila tudi zasluga voditeljev upora. V samem uporu ni bilo čutiti nasprotovanja med ljudmi tako kot v Grčiji. Seveda je Bosna in Hercegovina imela veliko oporo v Črni Gori in Srbiji. Ti dve državi sta pomagali organizirati upor, kasneje pa sta stopili na strani Bosne in Hercegovine v vojni proti Turkom. Vstaja v Bosni in Hercegovini je zelo hitro zajela celotno državo, kot se je to zgodilo tudi v Srbiji.

6.6.4 BOLGARIJA

Idejni vodja upora proti Turkom je bil v Bolgariji Rakovski, katerega cilj je bil neodvisnost in osvoboditev Bolgarije izpod turške oblasti. Njegove ideje in delo je po njegovi smrti prevzel Tajni bolgarski centralni odbor (BSCC), še kasneje pa Bolgarski revolucionarni centralni odbor. Naloga odbora je bila organiziranje lokalnih odborov v državi, s katerimi bi dvignili vse ljudi v splošni upor. Vendar ti lokalni odbori niso bili vsepovsod uspešni, zato je prvi upor leta 1875 spodletel. Kasneje je pomembno vlogo v letu 1877 odigrala Rusija, ki je zelo vplivala na uspeh upora. Bolgarske sile

so se dostikrat priključile ruskim. Izredno pomembno vlogo je rusko turška vojna imela na Balkanu, saj je Turčija s tem imela odprti dve fronti.

Nasploh je Rusija imela velik vpliv na končni rezultat uporov. V prvem srbskem uporu je zaradi sklenitve mira s Turčijo leta 1812 (napad Napoleona na Rusijo) propadel prvi srbski upor. V drugem srbskem uporu leta 1815 je Rusija lahko močnejše pritisnila na osmanski imperij, saj je porazila Napoleona. Grki pa so se v času rusko turške vojne uspeli rešiti turškega jarma.

Če je Rusija v vseh uporih veljala za zaščitnico Slovanov, so ostale velike sile (Velika Britanija, Francija in Avstro-Ogrska) največkrat ščitile oziroma podpirale Turke. Vzrok je bil v tem, da so se bale močne Rusije, ki bi lahko svoje meje razširila na bližnji Balkan. Ena redkih izjem je bila bitka pri Navarinu, ko so flote Velike Britanije, Francije in Rusije napadle egipčansko in turško ladjevje. Na drugi strani pa tudi Rusiji ni ustrezalo, da bi se Avstro-Ogrska razširila po Balkanu.

6.7 PRIMERJAVA VOJSK, OBOROŽITVE IN TAKTIKE

Stalna oblika boja zoper turško oblast je bila gverilska oblika boja, ki so jo izvajali hajduki. Le ti so se pojavili že v XVI. stoletju in se širili po celotnem imperiju. V času uporov pa ni zadoščala samo gverilska oblika boja, saj se je bilo potrebno boriti za zmago z nasprotnikom tudi frontalno.

Kar nekaj srbskih vojakov in poveljujočega kadra je imelo vojne izkušnje iz časov avstrijsko turške vojne. Največ težav se je pojavljalo z organizacijo njihove vojske na celotnem ozemlju in z oborožitvijo. Oborožitev so vojaki v prvem srbskem uporu večinoma plenili Turkom, nekaj vojaškega materiala pa je bilo kasneje nabavljenega iz Avstro-Ogrske in še kasneje iz Rusije. Taktika srbske vojske je bila primerna njihovi oborožitvi. Glavna rodova srbske vojske sta bila konjenica in pehota. Artilerije je bilo malo, ostali rodovi pa se še niso razvili. Z naslonitvijo Srbije na lastne vire (rudnike, domača izdelava,..) se je razvila predvsem artilerija. Organizacija vojske je s potekom upora napredovala. V času drugega upora je bila vojska že bistveno bolje organizirana. V nahijah je bila najprej regiment, nato pa bataljonska organizacijska struktura. V času vstaj je v Srbijo prišlo veliko prostovoljcev. Med njimi je bil tudi

poveljniški kader. Ti časniki so usposabljali srbsko regularno vojsko, zato je ta vojska kmalu dobila obrise evropskih vojsk.

Grška vojska je zaradi nasprotij v njeni družbi imela veliko težav z mobilizacijo lastnih vojakov in organizacijo vojske. Prav tako kot v Srbijo so tudi v Grčijo v času upora prišli prostovoljni vojaki in častniki, ki so usposabljali in vodili grške enote v boj proti Turkom. Stalne vojske je bilo tukaj malo, glavni nosilec bojev je bila teritorialna vojska. Med njima je bilo premalo medsebojnega sodelovanja in pomoči. V Srbiji takšne delitve in nesodelovanja ni bilo zaznati. Grška vojska se je proti Turkom predvsem posluževala gverilska oblika oboroženega boja, zaradi številčne inferiornosti nasproti turški vojski. Glavna rodova sta bila prav tako kot v Srbiji pehota in konjenica. Topov so Grki imeli malo, njihova flota je bila manj številna in v slabšem stanju kot turška.

V Bosni in Hercegovini so bili v začetni fazi upora vojaki, predvsem kmetje, ki so bili slabo oboroženi in izurjeni. Večji del oborožitve je bilo domače orodje, puške so bile redke. Vojaki so imeli malo izkušenj z vojno, zato so se borili predvsem gverilsko. Oborožitev in izurjenost vojakov je bila slabša kot v Grčiji in Srbiji, saj Bosna in Hercegovina težkega orožja skorajda ni imela. Šele ko sta Črna Gora in Srbija napovedali vojno Turčiji, se je stanje izboljšalo. Večina vojakov se je priključilo enotam Srbije in Črne Gore, orožje pa je bilo nabavljeno iz sosednjih pokrajin. Te enote so že imele bataljonsko, brigadno in divizijsko organizacijsko strukturo, česar še nismo zasledili pri srbski in grški vojski. Prav tako je narasla vloga artilerije in inženirije, pojavljala se je tudi sanitetna služba.

Tudi v bolgarski vstaji je do vstopa Rusije v vojno proti Turkom prevladovala gverilska oblika oboroženega boja. Za tem se je veliko bolgarskih enot priključilo ruskim in nadaljevalo boj za neodvisnost. Bolgarska vojska se je soočala z organizacijskimi težavami vojske, izurjenostjo, oborožitvijo in pomanjkanjem poveljujočega kadra. To je bilo vidno tudi v vseh ostalih osvobodilnih vojskah. Delno so to vrzel zapolnili prostovoljci iz sosednjih držav, prav tako so tudi orožje pridobili iz tujine. Enote, ki so se priključile ruski vojski, so od njih prevzele oblike, načine in taktiko bojevanja. Artilerija je bila vedno pomembnejši rod vojske, konjenica pa je izgubljala na pomenu in sicer na račun artilerije.

Turška vojska je v XIX. stoletju zaostajala za sodobnimi evropskimi vojskami v oborožitvi, izurjenosti, organizacijski strukturi, kakor tudi v morali vojakov, ki ni bila na visoki ravni. Toda kljub temu je imela prednost pred uporniškimi vojskami. Prevladovala je pehota, drugi rod vojske je bila konjenica. Artilerija in inženirija pa sta pridobivali na pomenu. V uporih v Bosni in Hercegovini je bila artilerija že njihov najboljši rod vojske. Prednost turške vojske pred uporniki ni bila samo v oborožitvi in izurjenosti, ampak tudi v številčnosti in njeni oskrbi. Kljub temu so bili nemalokrat poraženi v bitkah z uporniško vojsko. Glavni razlogi za poraz turške vojske so bili nizka morala vojakov, premalo upornosti in odločnosti v bojih, samovolja nekaterih poveljujočih in vojakov ter premalo sposobnih poveljnikov. Po nekaterih izvedenih reformah vojske, se je stanje sicer izboljšalo, vendar reforme po Moltkejevemu priporočilu niso bile popolnoma izvedene. Zaradi pomanjkanja poveljujočega kadra je imela turška vojska podobne probleme kot uporniške sile. Sicer pa je stanje v turški vojski odsevalo stanje v njeni državi.

7. VERIFIKACIJA HIPOTEZ IN ZAKLJUČEK

Osmanski imperij, ki je v času svoje največje moči izgledal tako ponosno in močno, je bil pol stoletja kasneje na kolenih. Njegova moč, ki je bila tako mogočna, velika in nezadržna je skozi stoletja propadala. Konec XVIII. stoletja in na začetku XIX. stoletja se je še komaj ohranjal pri življenju. Sila, ki je nekdanj nezadržno osvajala svet, pokorila milijone ljudi, njeno ozemlje je segalo celo na tri celine (Afrika, Evropa in Azija), kar naenkrat ni več zbudila strahospoštovanja. Seveda je na to vplivalo več dejavnikov.

Pod prvo hipotezo sem si zastavil:

Hipoteza1: Na slabitev osmanskega imperija so vplivali tako zunanji dejavniki, kot so to bile vojne s sosednjimi državami in notranji dejavniki, razpad timarsko-spahijskega sistema.

Nenehno vojskovanje s sosednjimi državami je izčrpalo imperij tako močno, da ni bil več sposoben nadaljevati z osvajanjem drugih ozemelj. Področja, ki so bila pod Turki so bila velika in s tem neobvladljiva, zato jih je bilo vedno težje nadzirati. Sultan je vedno težje kontroliral svojo upravo. Njegovi vojaki (predvsem janičarji) so postali vedno bolj nezadovoljni in bolj kot z orožjem so se pričeli ukvarjati s politiko. V državi je bolj kot red vladala korupcija, stroški so nenehno naraščali, vrednost denarja pa je padala. Zaradi tega bi bilo nujno izvesti reforme, za kar ni bilo potrebnega posluha.

Zaradi vsega povedanega menim, da lahko prvo hipotezo v celoti sprejemem.

Da bi država lahko preživela, je morala vedno bolj pritiskati na obubožano prebivalstvo v imperiju, katerega položaj je bil vedno slabši. Davki so se nekontrolirano povečevali, korupcija je bila v polnem zamahu, ljudje so bili podvrženi zasmehovanju, mučenju, dostikrat pa je bilo ogroženo celo njihovo življenje. Neverniki ali raja (kot so Turki poimenovali vse nemuslimane) niso mogli pričakovati izboljšanja tedanjih razmer. Prav zaradi tega je prebivalstvo, ki je bilo dolgo vdano v usodo, pričelo izkazovati svoje nezadovoljstvo in protest. Veliko jih je zapustilo svoje domove in odšlo v sosednjo deželo. Tisti, ki pa so ostali, so postali vse bolj samozavestni in odločni, da stopijo na novo pot, ki pa ne bo lahka. Vedeli so, da bo boj za svobodo izpod turškega jarma težak, vendar kljub temu dosegljiv cilj. Cilji pa

niso dosegli brez žrtev. Toda kaj so žrtve v primerjavi s tem, kar so morali ljudje preživljati vsa ta dolga leta? Uspešno izvedeni upor bi jim prinesel svobodo. Vsi ljudje niso imeli dovolj poguma, da bi o tem govorili na glas. Tistih, ki pa so bili dovolj pogumni in samozavestni ter sposobni mobilizirati ljudi in v njih prebuditi nacionalno zavest, je bilo vedno več, zato tudi drugo hipotezo:

Hipoteza 2: Neznosno izkoriščanje podrejenih balkanskih narodov in njihova porajajoča se nacionalna zavest sta bili pomembni podlagi uporov in vstaj proti Turkom na Balkanu v XIX. stoletju,

lahko v celoti sprejemem.

Za upore, ki so potekali v XIX. stoletju in boje v njih lahko rečem, da so bili asimetrični. Neenakopravni so bili v smislu razmerja moči med vojskami (tiste, ki so si stale nasproti), kot so oborožitev, število vojakov, izurjenosti in še bi lahko našteval. Prednosti uporniških vojska so bile v boljšem poznavanju terena, možna naslonitev na domače prebivalstvo ter najpomembnejša od vsega je bila večja bojna morala. Kljub temu je bilo zelo pomembno, kako se postaviti po robu velesili in vojski, ki jo je resda razjedal čas, vendar je vseeno bila še vedno nevarna. Potreben je bil stalen pritisk na imperialno vojsko in povzročanje žrtev nasprotniku, pri tem pa imeti sam čim manj izgub. S tem se je nasprotnik še bolj demoraliziral, upornikom pa je rasla samozavest. Vojne se ne da dobiti samo s hitrimi in preračunanimi akcijami, ki sicer dajejo rezultate in zbujajo pozornost. Za doseg končnega cilja je dostikrat potrebno pokazati več. Z nasprotnikom se je za zmago potrebno pomeriti na bojnem polju v frontalnem spopadu. Končni rezultat je bil poraz osmanskega imperija in osamosvojitve pokorjenih ljudstev. Tretjo hipotezo:

Hipoteza 3: Zaradi boljše oborožitve in izurjenosti turške vojske, so odporniške vojske uporabljale predvsem gverilsko obliko oboroženega boja,

lahko iz teh razlogov delno sprejemem. V večjem delu so uporniške vojske uporabljale gverilsko obliko oboroženega boja. V manjšem obsegu pa so se posluževale frontalne oblike oboroženega boja.

Po berlinskem kongresu Osmanski imperij ni več predstavljal pomembne sile v Evropi. Na njegovem ozemlju je bilo ustanovljenih več držav, ki so zaradi

medsebojnega tekmovanja predstavljale pravi sod smodnika. Tudi velike sile so prihajale v medsebojne spore in sklepale strateška zaveznitva. Grčija, Bolgarija, Romunija, Srbija in Črna Gora so postale neodvisne države, Bosna in Hercegovina je bila pod okupacijo Avstro-Ogrske, za katero so sicer Turki smatrali, da je začasna. Sultanu je v Evropi ostal le ozek pas ozemlja južno od balkanskega gorovja. To ozemlje se je raztezalo od Črnega morja do Jadrana ter vključevalo Makedonijo, Trakijo in Albanijo.

Samostojnost in neodvisnost nista zadovoljila novih držav na Balkanu. Vsaka od njih si je želela pridobiti novo ozemlje. Te države so razvile nacionalistične in imperialistične težnje. Posledica takšnega mišljenja je bilo stalno medsebojno rivalstvo in agresija na ostanke Osmanskega cesarstva v Evropi. Na svojem ozemlju so zatirale nemočne muslimanske vasi in prihajale v medsebojne spore glede delitve plena. Spori in nesoglasja med njimi so se stopnjevali, zato so se zapletle v medsebojne vojne (balkanski vojni).

Najbolj nezadovoljna z berlinskim kongresom od vseh velikih sil je bila Rusija. Vendar ga je car sprejel, ker je vedel, da se v Evropi ne bo nič spremenilo brez ponovne vojne. Bismarck je sklenil zvezo z Avstrijo 1879 leta in pustil Rusijo v diplomatski izolaciji. Rusija se je zvezi pokorno priključila 1881, s ciljem ustvariti ravnotežje v pogledu na Osmansko cesarstvo. V nasprotnem primeru bi to neravnotežje lahko izkoristili Francija in Velika Britanija. Zavezniki so se dogovorili, da ne bo nikakršnih enostranskih potez v zvezi s Turčijo.

V naslednjih letih je osmanski imperij samo še izgubljal na svoji moči. Sosednje države in podjarmljena ljudstva v njem so si želela čimprejšnjega njegovega konca. Prvi zaradi ozemeljskih teženj, drugi zaradi svoje svobode. Abdülhamitova samovlada ni dala pravih pozitivnih rezultatov za državo, kar jo je vodilo v bankrot. Sledili so še nadaljnji upori in vstaje podjarmljenih ljudstev v imperiju. S pričetkom XX. stoletja so se na Balkanu Turkom uprli tudi Makedonci in sicer leta 1903 ter Albanci leta 1910. S to vstajo so tudi uspeli. Kar je za močno upehano cesarstvo bil velik udarec. Dokončno uničenje osmanskega imperija je bila prva svetovna vojna, saj se je z njenim koncem končala tudi njegova vladavina.

8.VIRI

8.1 MONOGRAFIJE

- Babič, Anto in drugi (1953): *Zgodovina narodov Jugoslavije, prva knjiga do začetka XVI.stoletja*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Babič, Vlado in drugi (1959): *Zgodovina narodov Jugoslavije, druga knjiga od začetka XVI. stoletja do konca XVIII. stoletja*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Čubrilović, Vasa (1958): *Istorija političke misli u Srbiji 19. veka*. Prosveta izdavačko preduzeće. Beograd.
- Dakin, Douglas (1955): *British and American Philhellenes during the war of Greek independence, 1821 – 1833*. Birkbeck college university of London. London.
- Dobrašinović, Golub in drugi (1972): *Srbski ustanak 1804*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srbije. Beograd.
- Ekmečić, Milorad (1973): *Ustanak u Bosni (1875 do 1878)*. Veselin Masleša, Sarajevo.
- Hajek, Alois (1925): *Bulgarien unter der Türkenherrschaft*. Deutsche Verlags – Anstalt Stuttgart. Berlin und Leipzig.
- Von Hammer, Joseph (1979): *Historija turskog osmanskog carstva*. 3. Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb.
- Lubi, Darko (2005): *Teorija strategije*. Študijsko gradivo. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Matuz, Josef (1992): *Osmansko carstvo*. Školska knjiga, Zagreb.
- Novaković, Stojan (1906): *Tursko carstvo: pred srbski ustanak 1780 do 1804*. Nova štamparija Davidović. Beograd.
- Pavićević, Branko (1998): *Znamenite bitke i bojevi srbske in crno gorske vojske: od Careva Laza 1712 do Dobropolske bitke 1918*. Vojno izdavački zavod. Beograd.
- Simoniti, Vasko (1990): *Turki so v deželi že*. Mohorjeva družba Celje.
- Stojančević, Vladimir in drugi (1981): *Istorija srbskog naroda*. 5. knjiga. Prvi tom. Od prvog ustanka do Berlinskog kongresa 1804 – 1878. Srbska književna zadruga. Beograd.
- Švajncer, J., Janez (1998): *Vojna zgodovina*. DZS, d.d., Ljubljana.

- Tomac, Petar (1968): *Ratovi i armije XIX. veka*. Vojno izdavački zavod. Beograd.
- Voje, Ignacij (1992): *Oris zgodovine jugovzhodne Evrope (novi vek)*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, oddelek za zgodovino, Ljubljana.
- Voje, Ignacij (1994): *Nemirni Balkan: zgodovinski pregled od VI. do XVIII. stoletja*. DZS, Ljubljana.

8.2 SLOVARJI, ENCIKLOPEDIJE IN LEKSIKONI

- (1972): *Vojna Enciklopedija*. 3. knjiga Vojnoizdavački zavod Vojne Enciklopedije, Beograd.
- (1972): *Vojna Enciklopedija*. 5. knjiga Vojnoizdavački zavod Vojne Enciklopedije, Beograd.
- (1974): *Vojna Enciklopedija*. 7. knjiga Vojnoizdavački zavod Vojne Enciklopedije, Beograd.
- (1981): *Vojni leksikon*. Vojnoizdavački zavod, Beograd.
- (1984): *Leksikon Cankarjeve založbe*. Cankarjeva založba, Ljubljana.

8.3 INTERNET

- *Opredelitev Balkana*. Dostopno na http://sl.wikipedia.org/wiki/Balkanski_polotok (25. oktober 2006).
- *Prvi srbski upor. Svarog. Zgodovina: Od leta 1789 do 1918: Nacionalna gibanja v pokongresni Evropi*. Dostopno na http://baza.svarog.org/zgodovina/1789/pokongresna_evropa.php (08. oktober 2006).
- *Drugi srbski upor. Svarog. Zgodovina: Od leta 1789 do 1918: Nacionalna gibanja v pokongresni Evropi*. Dostopno na http://baza.svarog.org/zgodovina/1789/pokongresna_evropa.php (08. oktober 2006).
- *Eastern Question*. Dostopno na <http://www.infoplease.com/ce6/history/A0816586.html> (24. oktober 2006).
- *Ottoman Empire*. Dostopno na <http://www.encyclopedia.com/printable.aspx?id=1E1:ottomane> (25. oktober 2006).

- *Eastern Question.* Dostopno na <http://www.encyclopedia.com/printable.aspx?id=1E1:easternq> (25. oktober 2006).
- *The Origin of the Eastern Question.* Dostopno na <http://www.thecorner.org/hist/europe/east-qtn.htm> (23. oktober 2006).
- *Lecture 10: The Great Powers and the "Eastern Question". Twenty-Five Lectures on Modern Balkan History.* Dostopno na <http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect10.htm> (20. oktober 2006).
- *Ottoman Empire. The Balkans.* Dostopno na <http://www.cet.edu/earthinfo/balkans/BKdef.html> (25. oktober 2006).
- *Greek War of Independence.* Dostopno na <http://members.Fortunecity.com/fstav1/1821/fort1821/struggle2.html> (10. november 2006).
- *The Greek Revolution of 1821.* Dostopno na <http://www.ahistoryofgreece.com/revolution.htm> (10. november 2006).
- *The Greek Revolution and the Greek State. Lecture 6. Twenty – Five Lectures on Modern Balkan History.* Dostopno na <http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lecture6.html> (11. november 2006).
- *Treaty of Constantinople (1832).* Dostopno na http://www.answers.com/topic/treaty_of_constantinople_1832 (15. november 2006).
- *Greek War of Independence.* Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Greek_War_Of_Independence (15. november 2006).
- *Turmoil in the Balkans – Greece.* Dostopno na <http://www.stormfront.org/whitehistory/hwr36iv.htm> (10. november 2006).
- *Bulgaria uder the Turks.* Dostopno na <http://www.answers.com/topic/bulgaria> (9. november 2006).
- *Turmoil in the Balkans – Bulgaria.* Dostopno na <http://www.stormfront.org/whitehistory/hwr36ii.htm> (09.november 2006).
- *The Bulgarian independence movement.* Dostopno na [http://lcweb2.loc.gov/cgi_bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+bg0026\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi_bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+bg0026)) (9. november 2006).

- *Bulgaria Struggle for National Independence to World War I.* Dostopno na http://www.photius.com/countries/bulgaria/national_security/bulgaria_national_security_struggle_for_nationa~68.html (15. november 2006).
- *April Uprising.* Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Bulgarian_April_uprising (19. november 2006).
- *The Final Move to Independence.* Dostopno na [http://lcweb2.loc.gov/cgi_bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+bg0032\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi_bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+bg0032)) (9. november 2006).
- *The Firs Independence Organizations.* Dostopno na [http://lcweb2.loc.gov/cgi_bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+bg0031\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi_bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+bg0031)) (9. november 2006).
- *The Principality of Bulgaria.* Dostopno na <http://home.no.net/bhb1/frm-h04e.htm> (15. november 2006).
- *Ottoman navy.* Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Military_of_the_Ottoman_Empire (19. november 2006).
- *Reform (1699 – 1827) and modernization (1828 – 1908).* Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Ottoman_Empire (19. november 2006).
- *Hercegovinian rebellion.* Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Eastern_question (24. oktober 2006).
- *Nevesinje.* Dostopno na <http://bs.wikipedia.org/wiki/Nevesinje> (27. julij 2006).
- *Balkan crisis and the treaty of Berlin: 1878.* Dostopno na: <http://www.suc.org/culture/history/berlin78> (10. november 2006).
- *Ottoman territorial losses in the balkans.* Dostopno na <http://www.suc.org/culture/history/berlin78/ott4.html> (04) (10. november 2006).
- *The Herzegovinian Rebellion.* Dostopno na: <http://koz.vianet.ca/boshis84.htm> (15. november 2006).
- *Herzegovinian rebellion.* Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Herzegovinian_rebellion (19. november 2006).
- *Herzegovinian rebellion.* Dostopno na <http://www.answers.com/topic/herzegovinian-rebellion> (15. november 2006).
- *Battle of Navarino.* Dostopno na: http://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Navarino (29. november 2006).

- *The Bulgarian revival.* Dostopno na <http://www.bulgaria.com/history/bulgaria/revival.html> (27. november 2006).
- *The liberation of Bulgaria.* <http://www.bulgaria.com/history/bulgaria/liber.html> (27. november 2006).
- *Eastern Question.* Dostopno na: <http://www.infoplace.com/ce6/history/A0805737.html> (31. december 2006).

8.4 SEZNAM SLIK

SLIKA 5.1 ZASTAVA PRVE SRBSKE VSTAJE _____	30
SLIKA 5.2 KARADŽORDŽE PETROVIĆ _____	31
SLIKA 5.3 PRVI SRBSKI UPOR _____	32
SLIKA 5.4 MILOŠ OBRENOVIĆ _____	34
SLIKA 5.5 GRŠKA REVOLUCIJA _____	35
SLIKA 5.6 UPOR PROTI TURKOM 1821 _____	36
SLIKA 5.7 TURŠKO - EGIPČANSKO LADJEVJE V PRISTANIŠČU NAVARINO 1827 _____	39
SLIKA 5.8 MEJE GRŠKEGA KRALJESTVA PO CARIGRAJSKI POGODBI (TREATY OF CONSTANTINOPLE) _____	40
SLIKA 5.9 OZEMLJE, KI GA JE IZGUBIL OSMANSKI IMPERIJ V LETIH 1815-1878 _____	45
SLIKA 5.10 APRILSKI UPOR 1876 _____	46
SLIKA 5.11 ZASTAVA APRILSKE VSTAJE 1876 _____	48
SLIKA 5.12 BOLGARIJA PO KONFERENCI V CARIGRADU _____	48
SLIKA 5.13 BOLGARIJA 1878 _____	50